

Domstolens roll och processens ram

- Domstolens roll i processen för överklagade lantmäteriförrättningar

August Vestberg

Fastighetsvetenskap, Institutionen för teknik och samhälle,
LTH, Lunds Universitet

Domstolens roll och processens ram

Copyright © August Vestberg 2023

Fastighetsvetenskap
Institutionen för Teknik och samhälle
Lunds Tekniska Högskola
Lunds Universitet
Box 118
221 00 Lund

ISRN LUTVDG/TVLM 23/5549SE
Tryckort Lund

Domstolens roll och processens ram

The land- and environment courts rights and obligations in theory and in practice

---

Examensarbete utfört av/Master of Science Thesis by:

August Vestberg, Civilingenjörsutbildning i Lantmäteri, LTH

Handledare/Supervisor:

Fredrik Warnquist, universitetslektor och universitetsadjunkt, Fastighetsvetenskap, LTH, Lunds Universitet

Henrik af Klinteberg, advokat, advokatbyrån Vici, Lund

Examinator/Examiner:

Malin Sjöstrand, universitetslektor, Fastighetsvetenskap, LTH, Lunds Universitet

Opponent/Opponent:

Emma Strindlund, Civilingenjörsutbildning i Lantmäteri, LTH, Lunds Universitet

---

Nyckelord:

Överklagade lantmäteriförrättningar, mark- och miljödomstolen, utredningsansvar, materiell processledning, bevisinhämtning, officialprincipen, dispositionsprincipen, instansordningsprincipen.

Keywords:

Property formation case, The Land- and environment court, evidence gathering.

Domstolens roll och processens ram

Domstolens roll och processens ram

Abstract

The Land and Environment Court must base its decision on the procedural material and is bound to decide on the part of the cadastral procedure that is being contested. In theory, the court also have the right to provide their own evidence. In practice, the court plays a very passive role and use this right very seldomly. The rights and obligations of the court are not self-evident.

Among the judges and technical members in the Land and environmental court who were interviewed, there were different opinions as to why the court took this passive role even doe they are allowed to intervene and have a more active role in the process. One judges argued that this type of evidence gathering wasn't in accordance with the principle of an impartial court. One judge argued that this type of evidence gathering could have been applied without problems, but that the need does not exist. A technical member said that the court has a cultural legacy of taking a passive role since the time of the Land Court.

In practice, however, one can see how the court still applies evidence gathering. For example, we have seen how the court studies maps to measure distances and determine whether properties have a road connection. The interview study also reveals how the court obtains detailed development plans in order to be able to see whether or not property formation measures conflict with the detailed development plan. The court may therefore be thought to apply evidence gathering without reflecting on it.

Domstolens roll och processens ram

Domstolens roll och processens ram

Sammanfattning

Detta arbete avser utreda vad mark- och miljödomstolen får göra, måste göra samt vad mark- och miljödomstolen gör i praktiken. Med vad domstolen får göra avses frivilliga initiativ domstolen tar i processen. Exempelvis att domstolen väljer att på olika sett styra processen eller inhämta bevisning. Med vad domstolen måste göra avses domstolen måste förhålla sig till när domstolen fattar beslut. Exempelvis på vilket sett domstolen måste förhålla sig till parternas yrkanden.

Domstolen är enligt 12 § ärendelagen skyldig att se till att domstolsärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och får därav också berika processmaterialet för att uppfylla detta krav. Enligt 27 § 1 st. ärendelagen ska domstolen basera sitt beslut på processmaterialet. Till processmaterialet kan parternas och domstolens bevisning räknas samt vad som i övrigt framkommer i ärendet. Som huvudregel skall domstolen enligt 27 § 2 st. besluta om den del av förrättningen som parterna överklagat.

Vad domstolen får och måste göra är delvis en fråga om huruvida processen är att ses som en dispositiv eller indispositiv process. Om processen är dispositiv eller indispositiv beror på i vilken utsträckning official- och dispositionsprincipen gäller i processen. Dispositionsprincipen är ett uttryck för parternas inflytande över processen. Om dispositionsprincipen präglar domstolsprocessen får processen karaktären av ett dispositivt ärende. Officialprincipen är ett uttryck för domstolens inflytande över processen. Om officialprincipen präglar en domstolsprocess får processen karaktären av ett indispositivt ärende. Vid domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar är 12 § ärendelagen ett uttryck av officialprincipen och ger processen en karaktär av en indispositiv process. 27 § ärendelagen samt 35 kap. 3 och 6 § RB är ett uttryck för dispositionsprincipen och ger processen en karaktär av ett dispositivt ärende. På samma sätt som det är svårt att avgöra exakt i vilken utsträckning principerna gäller för processen så är det också svårt att avgöra ramen för processen.

12 § ärendelagen medför en möjlighet för domstolen att inhämta egen bevisning med materiell processledning. Intervjuade domare och tekniska råd i MMD ansåg att domstolen i praktiken intog en mycket passiv roll och i stort sett aldrig använde denna möjlighet till att inhämta bevisning. Av de domare och tekniska råd i MMD som intervjuades fanns skilda meningar om varför domstolen intog denna passiva roll. Två intervjupersoner ansåg att denna bevisinhämtning stred mot principen om en opartisk domstol. En intervjuperson ansåg att denna bevisinhämtning hade kunnat tillämpas utan problem, men att behovet inte finns. En tredje intervjuperson ansåg att domstolen sedan fastighetsdomstolens tid har ett kulturellt arv av att inta denna passiva roll.

I praxis kan man dock se hur domstolen ändå tillämpar bevisinhämtning. Bland annat har man sett hatt domstolen studerar kartor för att mäta avstånd och avgöra om fastigheter har vägförbindelse. I intervjustudien framkommer även hur domstolen inhämtar detaljplaner för att kunna se om fastighetsbildningsåtgärder strider mot detaljplansbestämmelser eller inte. Av de bestämmelser som gäller för processen är det

Domstolens roll och processens ram

endast 12 § ärendelagen som tillåter domstolen att ta dessa initiativ. Domstolen kan därför finnas tillämpa bevisinhämtning i större utsträckning än de själva anser.

Domstolens roll och processens ram

Förord

Tack Fredrik Warnquist på LTH och Henrik af Klinteberg på advokatbyrån VICI för er värdefulla handledning och inspiration. Tack Linnéa, flickvän och husjurist för dina värdefulla inputs och din stora stöttning.

- August Vestberg
Lund, november 2023

Domstolens roll och processens ram

Begreppslista

Författningar

FBL - fastighetsbildningslagen (1970:988)
FPL - förvaltningsprocesslagen (1971:291)
FL – förvaltningslagen (2017:900)
LOM - lag (2010:921) om mark- och miljödomstolar
RB - rättegångsbalken (1942:740)
ärendelagen - lag (1996:242) om domstolsärenden

Förkortningar

FLM - förrättningslantmätare
HD - högsta domstolen
LM - lantmäteriet
MMD - mark- och miljödomstolen
MÖD - mark- och miljööverdomstolen

Domstolens roll och processens ram

Innehållsförteckning

1	Inledning	14
1.1	Bakgrund	14
1.2	Syfte.....	15
1.3	Frågeställning	15
1.4	Metod.....	15
1.4.1	Litteraturstudie	15
1.4.2	Intervjustudie.....	16
1.5	Avgränsning	16
1.6	Felkällor.....	16
2	Lantmäteri-förrättningen	17
3	Förrättningsprocessen	17
3.1	Krav på ansökan	18
3.2	Avhjälpa brister	18
3.3	LMs utredningsansvar	19
3.3.1	Juridisk prövning, faktiska förutsättningar och finansiell utredning.....	19
3.3.2	Hörande av vittnen	20
3.3.3	Göromål av teknisk art och värderingar	20
3.3.4	Rådgörande med sakägare.....	20
3.3.5	Samråd med myndigheter.....	20
3.3.6	Föreläggande om tillstånd	21
3.4	Förvaltningslagen (2017:900).....	22
3.4.1	Snabbt och enkelt	22
3.4.2	Kostnadseffektivitet	22
3.4.3	Rättssäkerhet	22
3.4.4	23 § förvaltningslagen.....	23
3.4.5	25 § förvaltningslagen.....	23
4	Domstolsprocessen.....	24
5	Rättsprinciper	24
5.1	Instansordningsprincipen.....	24
5.2	Dispositionsprincipen	25
5.3	Officialprincipen.....	26
5.4	Dispositiva och indispositiva ärenden	27

Domstolens roll och processens ram

6	Gällande lagstiftning.....	28
6.1	Rättegångsbalken (1942:740).....	28
6.2	Lag (1996:242) om domstolsärenden.....	28
6.2.1	Ärendelagens tillämpning i mark och miljödomstolarna.....	29
6.3	12 § ärendelagen.....	29
6.3.1	Materiell processledning.....	30
6.3.2	Gott psykologiskt handtag.....	30
6.3.3	Domstolens kommunikationsansvar.....	31
6.4	27 § ärendelagen.....	31
6.4.1	Processmaterialet.....	31
6.4.2	Parternas yrkanden.....	32
6.5	Lag (2010:921) om mark- och miljödomstolar.....	33
6.5.1	3 kap. 4 § LOM - undersökning på plats.....	33
6.5.2	Undersökning historiskt - Lag (1969:246) om domstolar i fastighetsmål 33	
6.5.3	3 kap. 5 § LOM - syn.....	34
6.5.4	Skiljelinje mellan undersökning och syn, MÖD F 5814-15.....	34
6.6	Fastighetsbildningslagen (1970:988).....	35
6.6.1	16 kap. 5 § FBL – inkallande av upplysning.....	35
6.6.2	16 kap. 11 § FBL – domstolens rätt att ändra förrättningen.....	36
6.6.3	MÖD F 6931-19.....	37
6.6.4	16 kap. 12 § FBL – domstolens rätt att återvisa förrättningen.....	37
6.7	Annan typ av undersökning.....	38
7	Intervjustudie.....	39
7.1	Marie Gerrevall, domare Växjö tingsrätt.....	40
7.2	Björn Rossipal, tekniskt råd Nacka tingsrätt.....	41
7.3	Daniel Janonius Löwgren, tekniskt råd Umeå tingsrätt.....	42
7.4	Magnus Hjort, domare Nacka tingsrätt.....	43
7.5	Sammanställning intervjustudie.....	45
8	Analys inledning.....	46
9	Analys I.....	46
9.1	Vad måste domstolen förhålla sig till och vilka initiativ kan domstolen ta i processen?.....	46
9.1.1	Processrättsliga principer och bestämmelser.....	47

Domstolens roll och processens ram

9.1.2	Parternas yrkanden	47
9.1.3	Parternas bevisning	48
9.1.4	Domstolens bevisning och vad som i övrigt framkommer.....	48
9.2	Kvarstående frågor efter litteraturstudie.....	49
9.2.1	Vad är anses som att domstolen inhämtar bevisning?.....	49
9.2.2	I vilken utsträckning och för vilken del av processen gäller official- och dispositionsprincipen?.....	49
9.3	Svar efter litteraturstudien	52
10	Analys II. Hur gör domstolen i praktiken?	53
10.1	Svar efter intervjustudien.....	56
11	Referenslista.....	57
	Propositioner	57
	Myndighetspublikationer	57
	Litteratur	57
	Lagkommentar	57
	Elektroniska källor	58
	Muntliga källor.....	58
	Examensarbeten	58

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Förrättningsprocessen är en juridisk prövning mycket olik en domstolsprocess. Vad FLM kan och måste göra är definierat i 4 kap. FBL. FLMs roll kan förenklat beskrivas som att FLM både ska beakta alla sakägare intressen och vara beslutande organ i processen. I jämförelse med en domstolsprocess kan det ses som att FLM både ska agera juridiskt ombud för alla sakägare och vara domare i samma process.

För den sakägare som inte är nöjd med lantmäterimyndighetens beslut finns möjligheten att överklaga förrättningen till mark- och miljödomstolen (MMD). Likt FLM har domstolen i processen ett så kallat utredningsansvar. Domstolen kan också besluta om att syn ska hållas och kan inhämta upplysningar från myndigheter likt FLM. Då fastighetsbildningsfrågor prövas berörs ofta inte bara sakägarnas intressen utan också allmänna intressen. Man hade därför kunnat tro att domstolen skulle ha en mycket aktiv roll i processen, likt FLM i förrättningsprocessen eller i en indispositiv domstolsprocess där domstolen har större inflytande över processens gång. I praktiken liknar dock processen oftare en dispositiv civilrättslig tvist där parternas oenigheter står i centrum och domstolen intar en mycket passiv roll. Hur är detta förenligt med det utredningsansvar som gäller för domstolsprocessen? Vad innebär denna utredningsskyldighet?

Under arbetets gång kommer det tydliggöras hur även de domare och tekniska råd som beslutar i processen resonerar olika kring vad de kan och måste göra. Det diskuteras hur flera gällande processrättsliga bestämmelser och principer lämnar processens ram öppen för tolkning, men även att kulturella och historiska förklaringar tros finnas till varför denna domstolsprocess är en mycket udda fågel.

Domstolens roll och processens ram

1.2 Syfte

Syftet är att utreda vad mark- och miljödomstolen kan och måste göra i processen för överklagade lantmäteriförrättningar och om det finns en skillnad mellan vad domstolen kan göra och vad domstolen väljer att göra.

1.3 Frågeställning

Vad måste domstolen förhålla sig till i processen?

- Vilka bestämmelser och principer måste domstolen förhålla sig till när de fattar beslut?
- Vilket ansvar har domstolen gentemot parterna?

Vilka initiativ kan domstolen ta i processen?

- Vilka bestämmelser och principer ger domstolen rätt att ta initiativ i processen?

Hur gör domstolen i praktiken?

- Vad anser domstolen att de måste förhålla sig till och vilka initiativ anser de att de kan ta?
- Finns det en skillnad mellan vilka initiativ domstolen anses sig kunna ta och vilka de väljer att ta?

1.4 Metod

1.4.1 Litteraturstudie

Arbetet kommer inledas med en litteraturstudie. Litteraturstudiens första syfte blir att försöka ge en överblick av domstolsprocessen genom att kartlägga de bestämmelser och principer som definierar vad domstolen kan och måste göra i processen. Med vad domstolen kan göra avses vilka frivilliga initiativ som domstolen kan ta i processen. Exempelvis att domstolen berikar eller avgränsar processmaterialet eller på annat sätt väljer att styra processen.

Med vad domstolens måste göra avses tvingande bestämmelser och principer som domstolen måste förhålla sig till när domstolen fattar beslut. Exempelvis på vilka grunder domstolen måste basera sitt beslut eller på vilket sett domstolen måste förhålla sig till parternas yrkanden. Även förrättningsprocessen kommer redogöras för, men endast överskådligt. Detta för att få en förståelse för vad som faktiskt överklagas och omprövas i domstolen. Målet med litteraturstudien är att skapa en övergripande bild av vilka principer och bestämmelser som domstolen måste förhålla sig till i processen.

Förarbeten och lagkommentarer till den lagstiftning som gäller för domstolsprocessen kommer studeras först och därefter litteratur och praxis. Allt lagrum för processen kommer inte att studeras utan focus kommer läggas på det lagrum som tillåter domstolen att ta initiativ i processen samt det lagrum som domstolen måste förhålla sig till i processen. Samma prioritering kommer göras för rättsprinciper som gäller för

Domstolens roll och processens ram

processen. När en första överblicka av de mest relevanta bestämmelserna och principerna i processen och för detta arbete har tagits fram kommer rättsfall och litteratur studeras.

1.4.2 Intervjustudie

Intervjustudien kommer att tjäna två syften. Den kommer delvis, men inte huvudsakligen, att användas för att vinna vidare förståelse för domstolsprocessen. Främsta syftet med intervjustudien är emellertid att utreda vilka initiativ som domstolen väljer att ta i processen.

I intervjustudien kommer domare och tekniska råd som beslutar vid överklagade lantmäteriförrättningar i MMD att intervjuas. Frågorna i intervjustudien kommer dels bestå av frågor som återstår efter litteraturstudien eller uppkommer i samband med litteraturstudien, dels av allmänna frågor kring vilka initiativ som domstolen väljer att ta i processen och varför samt vad domstolen anser att de måste förhåll sig till i processen.

1.5 Avgränsning

Arbetet avgränsas till att endast utreda överklagade lantmäteriförrättningar i mark- och miljödomstolen. Processen för andra typer av fastighetsmål avses inte utredas. Arbetet kommer inte utreda skillnader i processen för olika typer av överklagade förrättningar. Istället kommer arbetet utgå för processen av de normalaste fastighetsbildningsåtgärder så som fastighetsregleringar eller upprättande av servitut. Endast juridiska bestämmelser och principer kommer studeras. Praktiska förhållanden som domstolen måste förhålla sig till i processen kommer inte studeras.

1.6 Felkällor

Om litteraturstudien leder till felaktiga slutsatser om vad domstolen kan och måste göra i processen så kommer arbetets syfte att undermineras. Förebyggandet av denna felkälla kommer delvis att ske genom intervjustudien men det föreligger alltid en risk för missförstånd och misstolkningar av bestämmelser och principer. Arbetet skrivs av en civilingenjörstudent i lantmäteri med inriktning i fastighetsjuridik. Författarens har förkunskap i fastighetsjuridik och särskilt speciell fastighetsjuridik, men har inte den förkunskap inom processrätt som en juriststudent hade haft.

En annan möjlig felkälla är att författaren felaktigt uppfattar intervjupersonernas svar i intervjustudien. Detta kommer förebyggas med att intervjupersonerna kommer få ta del av den sammanfattade intervjun som kommer tas med i arbetet och ges möjlighet att göra ändringar i denna.

2 Lantmäteriförrättningen

För den som önskar genomföra en fastighetsbildningsåtgärd är lantmäteriet första instans för prövning. Lantmäterimyndigheten prövar i en lantmäteriförrättning huruvida fastighetsbildningsåtgärden kan tillåtas juridiskt och genomföras praktiskt. Förrättningsprocessen är inledningsvis det enda sättet att genomföra en fastighetsbildningsåtgärd. Ingen annan instans eller institution prövar frågan.

De fastighetsbildningsfrågor som behandlas i domstol görs därför alltid i form av en överklagad lantmäteriförrättning. Första steget i att förstå domstolsprocess för överklagade lantmäteriförrättningar blir därför att förstå objektet som överklagas – lantmäteriförrättningen.

3 Förrättningsprocessen

För att en fastighetsbildningsåtgärd ska tillåtas genomföras måste kraven i FBLs 4 kapitel uppfyllas. För alla typer av fastighetsbildningsåtgärder finns allmänna krav i 3 kap. FBL och för varje enskild fastighetsbildningsåtgärd finns även ett enskilt kapitel med särskilda bestämmelser som reglerar enbart den åtgärden. Exempelvis återfinns bestämmelser om avstyckning i 10 kap. FBL som måste uppfyllas utöver dem i 3 kap. FBL för att en avstyckning ska kunna genomföras.

4 kap. FBL innehåller bestämmelser om FLMs handläggning av lantmäteriförrättningen. Ur förarbetet till FBL från 1969 framkommer det att fastighetsbildningskommittén såg ett behov av att bestämmelserna i blivande 4 kap. FBL medger förrättningsmännen en omfattande frihet att låta handläggningen bero av förhållandena i det enskilda fallet. Kommittén ansåg att denna frihet var nödvändig på grund av de mångsidiga förhållanden som uppträder vid fastighetsbildning. Utan denna frihet skulle en vidlyftig och svåröverskådlig lagreglering bli nödvändig och ändå skulle man riskera att handläggningen inte alltid kunde anpassas efter omständigheterna i tillräcklig grad. Tidigare FBL var avsevärt mer detaljerat än dagens FBL som tillkom 1970. I samband med att kommittén påpekade denna skillnad framfördes också att man av erfarenhet kunnat se att denna typ av mer detaljerade lagreglering med tiden blir otidsenliga.¹

Advokatsamfundet motsatte sig kommitténs förslag om en friare lagreglering och menade att “denna typ av avsaknad av normer, särskilt för mindre rutinerade förrättningsmän, är betänklig”. Bestämmelserna hade med fördel varit mer detaljerade enligt advokatsamfundet. Upplägget med en förrättningslantmätare och i vissa fall två gode män fanns även i tidigare lagstiftning innan nuvarande FBL trädde i kraft 1970. Kommittén motiverar detta med att upplägget har fungerat väl historiskt.²

---

¹ Prop. 1969:128 s. B189.

² Prop. 1969:128 s. B 196.

Domstolens roll och processens ram

3.1 Krav på ansökan

Lantmäterimyndigheten prövar en fråga om fastighetsbildning enligt 2 kap. 2 § 1 st. FBL. Förrättningen inleds som utgångspunkt med att en part ansöker om lantmäteriförrättning. Detta gäller även då offentliga parter som kommuner och myndigheter önskar genomföra en fastighetsbildningsåtgärd.³

Ansökan ska enligt 4 kap. 8 § FBL vara skriftlig. Vid förrättningssammanträden kan även muntliga ansökan godtas om den väckta frågan lämpligen kan prövas inom den aktuella förrättning. Med förrättning avses lantmäteriets handläggning fram till beslut om avslutnings-, inställnings- eller avvisningsbeslut har fattats.

Sökande ska även enligt 4 kap. 8 § 2 st. FBL ange önskad åtgärd samt uppge den eller de fastigheter som sökande talar för. Kraven på att ange önskad åtgärd kräver enligt lagkommentar ingen "särskilt sträng precisering". Möjligheten ska även ges till komplettering (se avhjälpande nedan). I praktiken kan muntlig komplettering vid ex syn vara tillräckligt för att kravet i 8 § 2 st. FBL ska kunna anses uppfyllt. I lagkommentar uttrycks också hur lantmätaren inte är bunden av sökandens önskade åtgärd utan istället är fri att välja det lämpligaste förfarings sättet. Det bakomliggande syftet med den önskade åtgärden ska dock tas i beaktan. Som exempel tas upp att en avstyckning och sammanläggning önskas, men att lantmätaren i denna situation inte är bunden av den önskade åtgärden och kan besluta om fastighetsreglering istället om samma syfte som med den önskade åtgärden kan uppfyllas.

Enligt 8 § 2 st. framgår även att om sökande har tillgång till uppgifter om andra fastighetsägare eller rättighetsägare som kan tänkas vara sakägare i förrättningen ska sökande tillhandahålla dessa uppgifter till LM. Detta krav på sökande är enligt lagkommentar villkorat att gälla då det är skäligen vilket beskrivs som för de uppgifter som sökande och orten känner till. Så kallade vidlyftiga undersökningar för att skaffa den typ av uppgifter som framkommer av 8 § 2 st. avkrävs inte sökanden.⁴

3.2 Avhjälpna brister

Som ovan nämnt krävs som huvudregel en sökande för att initiera förrättningsprocessen enligt 4 kap. 8 § FBL och denna sökande har även rätt till komplettering om ansökan är ofullständig. Denna rätt gäller enligt det ansvar om avhjälpande som LM har enligt 4 kap. 9 § FBL. LM är skyldig att försöka avhjälpna brister i ansökan om bristerna innebär att kraven i 4 kap. 8-8 c §§ eller 8 e § inte uppfylls. Dessa brister kan bl.a. innebära att handlingar saknas eller att önskad åtgärd inte framgår.

I samband med att lantmäterimyndigheten säkerställer att ansökan är fullständig ska även sökandes behörighet undersökas. Denna undersökning är ur förarbetet närmast jämförbar med den prövning som sker i domstol om huruvida rättegångshinder

---

³ Lantmäteriet 2023 s. 48.

⁴ Dahlsjö A. m.fl. 2022

Domstolens roll och processens ram

föreligger. Denna prövning kan bland annat innebära att säkerställa att ansökan har skett av en sakägare eller gjorts hos behörig myndighet. Enligt departementschefen åligger det myndigheten att ex officio (på eget initiativ) pröva att dessa förutsättningar är uppfyllda.⁵

3.3 LMs utredningsansvar

25 § Lantmäterimyndigheten ska utreda förutsättningarna för fastighetsbildningen. Om det inte finns hinder mot denna, ska myndigheten utarbeta den fastighetsbildningsplan och ombesörja de tekniska arbeten och de värderingar som behövs för att genomföra åtgärden. Myndigheten bör då rådgöra med sakägarna. Vid behov ska myndigheten samråda med de myndigheter som berörs av åtgärden.

Om det är nödvändigt att det finns tillstånd till viss verksamhet för att myndigheten ska kunna bedöma om fastighetsbildningen är tillåten och under förutsättning att det i övrigt finns förutsättningar för att genomföra fastighetsbildningen, får myndigheten förelägga en sakägare att inom viss tid ge in bevis om att ansökan om tillstånd har gjorts. *Lag (2014:205).*

Bild 1. 4 kap. 25 § FBL, förrättningslantmätarens utredningsansvar.

3.3.1 Juridisk prövning, faktiska förutsättningar och finansiell utredning

4 kap. 25 § FBL är möjligen den paragraf som präglar förrättningsprocessen mest. Här finner vi LMs utredningsplikt. Enligt 25 § 1a st. 1a meningen ska LM utreda de materiella förutsättningarna för fastighetsbildning. Regelverket för genomförande av de olika typerna av fastighetsbildningsåtgärder återfinns i FBLs olika kapitel. Att materiella förutsättningar finns för fastighetsbildning innebär att kraven i FBL går att uppfylla. Utredningsansvaret innebär att förrättningslantmätaren kan göra en juridisk prövning av FBLs bestämmelser i det aktuella fallet, för att kunna göra denna juridiska prövning krävs att de faktiska förutsättningarna i fallet utreds. Förutsättningar som måste utredas kan vara hur fastighetsindelningen ser ut, vilka planer och bestämmelser som finns eller topografiska förutsättningar. I Handbok FBL poängteras även vikten av en finansiell utredning. Den finansiella utredning ska överslagsmässigt redogöra för vad förrättningen kommer att kosta samt vilka omkostnader som kan tänkas medfölja ett eventuellt beslut om fastighetsbildning. Denna finansiella utredning ska göras tidigt i processen så att den kan vara tillgänglig vid prövning av opinionsvillkoret i 5 kap. 5 § FBL.⁶

⁵ Prop. 1969:128 s. B 219.

⁶ Lantmäteriet 2023 s. 312.

Domstolens roll och processens ram

3.3.2 Hörande av vittnen

Fastighetsbildningskommittén berörde bevisupptagning i förarbetet till FBL. Kommittén klargjorde att LM inte har möjligheten att på ed höra vittnen till skillnad från domstolar. De uppgifter som framförs av sakägare i skriftlig eller muntlig form får dock användas som bevis av LM i förrättningen. Svea hovrätt framförde här i egenskap av remissinstans att skillnaden mellan förrättningsprocessen och domstolsprocessen i vissa fall är omotiverad. I förrättningar som behandlar äganderättstvister, som exempelvis fastighetsbestämning (fastställande av fastighetsgräns), samt tvister om omfång av servitut eller bestånd skiljer sig enligt hovrättens mening inte på något avgörande sätt från en civilrättslig tvist i allmän domstol. "Det processuella förfarandet för tvisternas avgörande bör därför inte på väsentliga punkter avvika från allmänna processrättsliga regler". Svea hovrätt ansåg det olämpligt att bevisupptagning i stor utsträckning kan ske först i jorrdomstolen. Departementschefen bemötte Svea hovrätts kritik med att nackdelarna är mindre än de fördelar som kan vinnas med att förrättningsprocessen kan förenklas. Det faktum att en mer omfattande bevisföring kan ske i domstol för den som överklagar LMs beslut gör att kritiken avtog i styrka.⁷

3.3.3 Göromål av teknisk art och värderingar

I 25 § 2a mening FBL framgår även att LM ska ombesörja de göromål av teknisk art och de värderingar som behövs. I Handbok FBL framgår att göromål av teknisk art avser att utstaka och utmärka fastighetsgränser (av det slag som beskrivs i 4:27 FBL) och upprättande av förrättningskarta (av det slag som beskrivs i 4:28 FBL). De värderingar som LM är skyldig att genomföra i samband med förrättningen regleras i 5 kap. 9-14 §§ FBL.⁸

3.3.4 Rådgörande med sakägare

I 4 kap. 25 § 3e meningen FBL framgår fortsatt att då LM gör de förpliktelser som följer av andra meningen (upprättande av fastighetsbildningsplan, göromål av teknisk art och värderingar) så bör LM rådgöra med sakägare. Att rådgöra med sakägare ska enligt Handbok FBL skiljas från sakägares rätt att föra talan vid sammanträde. Att rådgöra beskrivs i Handbok som att "överlägga med sakägare om de åtgärder som ansökan avser och de yrkanden dessa har framfört". LM ska hålla kontakten med sakägare och inhämta deras mening i olika frågor. Detta förhållningssätt ämnar att engagera sakägare i förrättningsarbetet.

3.3.5 Samråd med myndigheter

Enligt 4 kap. 25 § 4e meningen är LM skyldig att samråda med de myndigheter som berörs av åtgärden. Denna samrådan kan vara nödvändig för att allmänna intressen ska kunna beaktas eller för att LM ska kunna få information och expertis från andra myndigheter. Exempel på myndigheter som LM kan behöva samråda med är kommun, länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen eller Trafikverket. I Handbok FBL beskrivs avsikten med samrådsfunktionen att möjliggöra behövlig materiell samordning. LMs beslutanderätt påverkas dock inte av samrådan med andra myndigheter. Samråd

---

⁷ Prop. 1969:128 s. 47, 190-191.

⁸ Lantmäteriet 2023 s. 312.

Domstolens roll och processens ram

tillhandahåller endast uppgifter som kan komma att ligga till grund för de beslut som LM tar.

Det finns inga krav på hur LMs samrådan med andra myndigheter ska se ut. Möjligheten till att kunna samråda utanför sammanträden beskrivs i Handbok FBL som nödvändigt för att samrådan inte ska bli för tungrovt. Samråd kan ske i muntlig form eller genom deltagande vid sammanträden då det är nödvändigt. Då samråd sker i skriftlig form med begäran om skriftligt svar betraktas de som ett remissförfarande och omfattas av förvaltningslagens regler om remisser.⁹

3.3.6 Föreläggande om tillstånd

Då fastighetsbildningsåtgärden kräver någon typ av tillstånd till viss verksamhet får LM förelägga en sakägare att inom viss tid ge in bevis om att ansökan har gjorts enligt 4 kap 25 § 2 st. FBL. Ur Handbok FBL framgår att tillstånd till viss verksamhet avser beslut från en kommun, länsstyrelse eller annan myndighet som är nödvändigt för att fastigheten ska kunna användas för det avsedda ändamålet. Tillståndet kan gälla bygglov, tillstånd för miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet. Syftet med att LM har denna möjlighet är att i de situationer då villkoren i 3 kap. FBL. beror på ett tillstånd kan LM också ålägga den berörda sakägaren att söka detta tillstånd så att fastighetsbildningsåtgärden kan tillåtas. Föreläggande kräver att fastighetsbildningsåtgärdens lämplighet i övrigt är utredd av LM så att inga andra hinder för åtgärden finns.¹⁰

Denna typ av föreläggande gentemot sakägare måste vara nödvändigt. För att ett föreläggande ska anses nödvändigt måste tillståndet vara en förutsättning för att fastigheten ska kunna användas för sitt avsedda ändamål. LM är inte berättigad att förelägga sakägare att söka tillstånd för framtida markanvändning. Samråd med myndigheter kan i vissa situationer göra att föreläggande om tillståndsansökan inte behövs. Om LM samråder med en myndighet och samrådsmyndigheten framför att sakägaren uppenbart kommer få tillstånd så behöver LM inte förelägga sakägare att ansöka om tillstånd.¹¹

---

⁹ Lantmäteriet 2023 s. 315.

¹⁰ Lantmäteriet 2023 s. 316 och 319.

¹¹ Lantmäteriet 2023 s. 317.

Domstolens roll och processens ram

3.4 Förvaltningslagen (2017:900)

Förvaltningslagen (FL) är gällande för handläggning av ärenden hos förvaltningsmyndigheter samt för handläggning av förvaltningsärenden hos domstolar enligt 1 § FL. LM är en förvaltningsmyndighet och FL gäller därför även handläggningen av lantmäteriförrättningar.

3.4.1 Snabbt och enkelt

9 § 1 st. FL – *”Ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts”*

9 § FL beskriver en grundläggande regel för myndigheters handläggning av ärenden i sin verksamhet. Ingen skriftväxling eller utredning som omotiverat fördröjer ett avgörande tillåts enligt kravet om snabb och enkel handläggning. Kravet om snabbhet avser dels handläggningstid och tid innan handläggning startar och tid mellan behandling av ärende och beslutsfattande. Ärendets art ska dock tas i beaktande i bedömning av huruvida kravet uppfyllts eller inte.¹²

3.4.2 Kostnadseffektivitet

Första styckets krav på kostnadseffektiv handläggning ska enligt lagkommentar tolkas i en mer vidsträckt mening. Det vill säga både allmänna och enskildas intressen ska beaktas. Kravet på kostnadseffektivitet gäller dels för myndighetens egen handläggning av ärendet. Myndigheten måste *”hushålla med de allmännas gemensamma resurser”*. Krav ställs också på myndigheten att beakta den enskildes kostnader som är del av ärendet och säkerställa att dennes kostnader för att delta inte blir större än vad ärendet kräver.¹³

3.4.3 Rättssäkerhet

Styckets sista krav på att inte eftersätta rättssäkerheten i handläggningen innebär att myndigheten måste ta hänsyn till intresset av rättssäkerhet *”i vid bemärkelse”*. Detta innebär att både den enskildes behov av rättssäkerhet *”i snäv mening”* och intresset av att ärendet avgörs *”sakligt riktigt”* beaktande.

Första styckets lagkommentar avslutar med att poängtera att effektivitetshänsynen som följer av 9 § FL inte står över andra krav som gäller på myndigheten som exempelvis krav om opartiskhet, dokumentation eller kommunikation. Inget krav i annan bestämmelse kan avstås från att uppfyllas för att effektivitetskravet i 9 § FL ska kunna uppfyllas utan prioriteringen av alla krav som gäller på myndigheten måste balanseras. Effektivitetskravet måste exempelvis balanseras mot krav på rättssäker handläggning.

9 § 2 st. FL – *”Handläggningen ska vara skriftlig. Myndigheten får dock besluta att handläggningen helt eller delvis ska vara muntlig, om det inte är olämpligt”*

---

¹² J. Lundmark m.fl. 2023 (a).

¹³ J. Lundmark m.fl. 2023 (a).

Domstolens roll och processens ram

9 § andra stycket FL fastslår principen om skriftligt förfarande som huvudregel. Huvudregeln motiveras i lagkommentar med att vara den bästa handläggningsformen ur effektivitetssynpunkt. Muntlig handläggning tillåts endast då detta inte är olämpligt. I bedömningen av huruvida muntlig handläggning är lämpligt ska ärendets komplexitet beaktas och krav finns om att myndigheten ska kunna motivera sin handläggningsform. I praktiken förhindrar detta dock muntlig handläggning ibland även då enskilda efterfrågar det. Kravet säkerställer också att ett ärendes alla delar genomförs. Inget moment som ses som "allmänt krångel", som lagkommentarsförfattarna formulerar det, kan hoppas över utan måste handläggas skriftligt.¹⁴

3.4.4 23 § förvaltningslagen

Paragrafen formulerar myndighetens utredningsansvar. Det är myndigheten som ytterst ansvarar för att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver. Kravet är inte ett krav på att myndigheten själv måste utreda ärendet, utan att myndigheten är ansvarig för att ärendet blir tillräckligt utrett. Detta ansvar brukar även beskrivas som ett uttryck för officialprincipen och medför att myndigheten ska leda utredningen i ärendet så att det underlag som behövs inkommer.¹⁵

3.4.5 25 § förvaltningslagen

Paragrafen fastställer myndigheters skyldighet att kommunicera innan beslut fattas i ett ärende. Lagkommentar till paragrafen menar att denna bestämmelse ger uttryck för principen att inte dömas ohörd. Bestämmelser om allmänna kommunikationsregler fanns även i 1971 och 1986 års FL, men innefattar då även regler om partsinsyn. Av pedagogiska skäl har regler om partsinsyn och de allmänna kommunikationsreglerna fått en egen paragraf i nuvarande FL.¹⁶

De krav som ställs för att en myndighets kommunikation ska kunna anses regelrätt diskuteras i lagkommentar till 25 § förvaltningslagen. Dels måste myndigheten informera parter om *material av betydelse* för beslutet, dels ge möjligheten för den berörda parten att själv lämna sina synpunkter. Denna skyldighet för myndigheten att upprätthålla och säkerställa en fungerande kommunikation åt båda hållen gäller inte bara innan eller vid beslutsfattande utan under hela ärendets gång.¹⁷

Material av betydelse avser det material som ligger till grund för myndighetens ställningstagande eller beslut. Nytt material av betydelse för ärendet ska inte behöva efterforskas av den berörda parten utan ska tillgängliggöras av myndigheten. Kommunikationen ska även fungera som ett verktyg för myndigheten att säkerställa att de uppgifter myndigheten besitter stämmer och är fullständiga vilket är en förutsättning för att myndigheten ska kunna göra ett materiellt riktigt fattat beslut.¹⁸

---

¹⁴ J. Lundmark m.fl. 2023 (a).

¹⁵ J. Lundmark m.fl. 2023 (b).

¹⁶ J. Lundmark m.fl. 2023 (c).

¹⁷ J. Lundmark m.fl. 2023 (c).

¹⁸ J. Lundmark m.fl. 2023 (c).

Domstolens roll och processens ram

Ansvar för att upprätthålla kommunikation gäller som ovan nämnt endast mot berörda parter. "Parts"-begreppet är det av samma slag som också används i 10 § FL om partsinsyn. Myndigheten har ingen skyldighet att kommunicera med tredjeman. Paragrafen gäller även för överprövande av beslut i domstol eller annan högre instans. Om en enskild part initierar ärendet eller om myndigheten själv initierar ärendet påverkar inte heller innebörden av kommunikationskravet i 25 § FL.¹⁹

4 Domstolsprocessen

Lantmäteriförrättningar kan överklagas till mark- och miljödomstolen (MMD). MMDs beslut går vidare att överklaga till mark- och miljööverdomstolen (MÖD) om prövningstillstånd medges. För att prövningstillstånd i MÖD ska medges så ska det finnas anledning att tro att MMD beslutat felaktigt, att MÖDs beslut hade varit vägledande eller att synerliga skäl finns för prövningen.²⁰ MÖDs beslut går att överklaga till Högsta domstolen (HD) om målet tros vara av vikt för ledningen av rättstillämpningen.²¹

Sveriges mark- och miljödomstolar har funnits sedan 2011 då de ersatte den tidigare fastighetsdomstolen och miljödomstolen. Fastighetsdomstolen hade varit verksam sedan nya FBL infördes 1970 och miljödomstolen tillkom i samband med Miljöbalkens införande 1999. Mark- och Miljödomstolarna är idag tingsrätter med särskild sammansättning. Domstolen består av en lagfaren domare och ett tekniskt råd. Den lagfarna domaren har bakgrund som jurist och det tekniska rådet är expert inom den sakfråga som domstolen beslutar om, exempelvis fastighetsrätt eller värdering. Mark- och miljödomstolarna prövar utöver överklagade lantmäteriförrättningar även expropriationsmål, tomträttsmål, mål enligt MB och mål enligt PBL.²²

5 Rättsprinciper

För domstolsprocessen gäller ett antal rättsprinciper. Vissa principer kommer till uttryck i bestämmelser som gäller för processen och vissa principer gäller trots att de inte är formulerade i lagtext. Nedan kommer några principer som är relevanta för domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar redogöras för.

5.1 Instansordningsprincipen

Sverige har tre domstolsinstanser med olika tilldelade funktioner. Tyngdpunkten för rättskipning ska vara i första instans (tings- och förvaltningsrätten). Andra instans (hov- och kammarrätten) uppgift är att kontrollera första instans beslut, andra instans kräver därför i regel prövningstillstånd. I och med att rättskipning är avsedd att främst ske i första instans är möjligheten att framföra nya påståenden eller utredningar i andra

---

¹⁹ J. Lundmark m.fl. 2023 (c).

²⁰ Sveriges domstolar 2023.

²¹ Sveriges domstolar 2019.

²² P. Ekbäck s. 107

Domstolens roll och processens ram

instans alltid begränsad. Andra instans har även en s.k. kollegial sammansättning det vill säga en större andel juristdomare jämfört med första instans.²³

Syftet med andra instans är att ompröva första instans beslut. Av detta följer att andra instans inte kan pröva något som inte tidigare prövats i första instans. Andra instans måste därför i vissa situationer återvisa till första instans för vidare handläggning.²⁴

Högsta instans (Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen) funktion är att vara prejudikatbildande. De högsta instanserna prövar inte riktigheten i andra instansens beslut utan har enbart som funktion att pröva mål om de har ett vägledande värde för första och andra instans.²⁵

Instansordningen är inte formulerad i lagtext, utan beskrivs som resultatet av domstolsinstansernas funktionsfördelning. Målsättningen med denna funktionsindelning är att renodla varje instans uppgift och att renodla domstolsuppgiften till att enbart döma. Till följd av denna strävan följer att all typ av utredning och handläggning som kan ske hos myndigheter ska ske hos myndighet.²⁶

5.2 Dispositionsprincipen

När dispositionsprincipen är gällande eller då ärendet är dispositivt så disponerar parterna över processen. Principen ger uttryck för parternas inflytande över processen. När principen gäller i en domstolsprocess kan detta bland annat innebära att domstolen är bunden av parternas yrkanden eller grunder och att parterna när som helst kan förlikas.²⁷

Ett exempel på när dispositionsrätten är fullt ut gällande är i dispositiva tvistemålsprocesser vid allmän domstol. I denna processen disponerar parterna över processen helt fritt (parterna har fullständig dispositionsrätt). Domstolen måste fatta beslut mellan klagandes yrkande och svarandes medgivande (den kvantitativa processramen). Exempelvis mellan det skadestånd som yrkats på och det skadestånd som svarande kan gå med på att betala. Domstolen tillåts också enbart att grunda sitt beslut på den fakta som parterna framfört (den kvalitativa processramen).²⁸

Till skillnad från instansordningsprincipen kommer dispositionsprincipen till uttryck i lag. Ett exempel på när dispositionsprincipen har ett stort inflytande över processen är när 17 kap. 3 § RB gäller för processen. Paragrafen kan ses som ett uttryck för dispositionsprincipen. 17 kap. 3 § RB medför domstolens bundenhet av parternas yrkanden (den kvantitativa processramen).²⁹ I domstolsprocessen för överklagade

---

²³ Mellqvist M. m.fl. s. 54-55.

²⁴ Mellqvist M. m.fl. s. 54-55.

²⁵ Mellqvist M. m.fl. s. 54-55.

²⁶ Mellqvist M. m.fl. s. 54-55.

²⁷ Mellqvist M. m.fl. s. 47-48.

²⁸ Mellqvist M. m.fl. s. 47-48.

²⁹ Fitger P. m.fl. 2023 (d)

Domstolens roll och processens ram

lantmäteriförrättningar gäller inte 17 kap. 3 § RB. 27 § ärendelagen gäller dock för processen och motsvarar 17 kap 3 § RB.³⁰

5.3 Officialprincipen

Officialprincipen är en formulering för domstolens inflytande över processen. Domstolen har alltid inflytande över processen i och med att domstolen dömer. Därav gäller officialprincipen alltid delvis i alla processer. Officialprincipen gäller dock aldrig heller fullständigt i någon process eftersom detta hade medfört att domstolen styrde alla delar av process och att parterna inte hade haft något inflytande. När principen har en stark ställning i en domstolsprocess kan det bland annat innebära att domstolen kan styra vad som framkommer i ärendet och att domstolen inte är bunden av parternas yrkanden eller grunder. Det vill säga motsatsen till vad som gäller då dispositionsprincipen styr processen.³¹

Ett exempel på då officialprincipen har en stark ställning är i vårdnadstvister. I dessa mål är inte domstolen bunden att basera sitt beslut på parternas grunder, istället kan domstolen själv genomföra de utredningar som rätten anser nödvändiga. Syftet med att domstolen har dessa möjlighet är att domstolen ska kunna beakta ett utomstående intresse som inte företrädes av parterna och som inte kan företräda sig själv. I detta exempel barnets intresse.³²

Officialprincipen är precis som dispositionsprincipen formulerad i lag. Som tidigare nämnt är myndigheters utredningsansvar i 23 § FL ett uttryck för officialprincipen. Samma formulering går även att hitta i 8 § förvaltningsprocesslagen (FPL) som gäller för ovan nämnt exempel med vårdnadstvist.³³ Samma formulering som i 8 § FPL finns även i 12 § ärendelagen. Paragrafen gäller för domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar i och med att ärendelagen är tillämplig för processen.

---

³⁰ Fitger P. m.fl. 2023 (b).

³¹ Fitger P. m.fl. 2023 (b).

³² Mellqvist M. m.fl. s. 48-49, 76-77.

³³ D. Roos. 2013 s. 27.

Domstolens roll och processens ram

8 § Rätten ska se till att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.

Genom frågor och påpekanden ska rätten verka för att parterna avhjälper otydligheter och ofullständigheter i sina framställningar.

Rätten ska se till att inget onödigt förs in i målet.

Överflödigt utredning får avvisas. *Lag (2013:86)*.

12 § Domstolen skall se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i ärendet. Genom frågor och påpekanden skall domstolen försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar.

Bild 2, 8 § FPL ovan 12 § ärendelagen.

5.4 Dispositiva och indispositiva ärenden

Den största skillnaden mellan ett dispositivt och ett indispositivt ärende är att parterna kan förlikas i dispositiva ärenden men inte i indispositiva.³⁴ Beroende på i vilken utsträckning dispositions- eller officialprincipen gäller så får processen karaktären av ett dispositivt eller indispositivt ärende (eller mål beroende på processen). I de dispositiva ärendena gäller för processen allt det dispositionsprincipen medför. Domstolen är bunden av parternas yrkanden och grunder, parterna disponerar över processmaterialet och parterna kan när som helst förlikas. I ett indispositivt ärende får officialprincipen större inflytande. Domstolen är inte bunden av parternas grunder och domstolen har inflytande över processmaterialet.³⁵

I vissa ärenden rör det sig dock inte om en så pass enkel uppdelning som att ärendet är antingen dispositivt eller indispositivt. Delar av principerna är varandras motsats och kan inte gälla samtidigt, men de kan gälla för olika delar av samma process. I lagkommentar till 12 § ärendelagen beskrivs exempelvis hur parternas dispositionsrätt kan gälla för stora delar av processen (likt ett dispositivt fall), men begränsas av den materiella rättens regler (likt ett indispositivt fall).³⁶ För domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar blir den materiella rätten FBLs bestämmelser.

---

³⁴ P. Westberg 2013 s. 93-95

³⁵ P. Westberg 2013 s. 146-147

³⁶ Fitger P. m.fl. 2023 (a).

6 Gällande lagstiftning

För förfarandet i mark- och miljödomstolarna gäller i första hand lagen om mark- och miljödomstolar (LOM). LOM gör i sin tur annan lagstiftning tillämplig genom referenser. För myndighetsbeslut som överklagas till MMD gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen) enligt 5 kap. 1 § LOM. För överklagade lantmäteri-förrättningar så finns även speciallagstiftning i FBLs sjätte avdelningen (15 - 18 kap). Nedan kommer den lagstiftning som präglar processen mest att redogöras för. Lagstiftningen i kapitlet är sorterad efter ordning från allmänt gällande till speciallagstiftning. I kapitlet kommer lagstiftning som är allmänt gällande redogörs för först och speciallagstiftning för processen kommer redogörs för sist.

6.1 Rättegångsbalken (1942:740)

Då myndighetsbeslut överklagas till mark- och miljödomstol gäller ärendelagen enligt 5 kap. 1 § LOM. Ärendelagen hänvisar dock i sin tur till RB i flertalet bestämmelser. Bland annat gäller 35 kap. 3 och 6 §§ RB om bevisföring enligt 23 § ärendelagen. 35 kap. 3 § RB binder domstolen vid en parts erkännande i de situationer parterna kan förlikas.³⁷

I 35 kap. 6 § RB fastställs bland annat att parterna ansvarar för bevisningen i målet. I paragrafens andra mening framgår också att domstolen endast får inhämta bevisning självmant i de fall där förlikning inte är tillåtet. I domstolsprocessen för överklagade förrättningar kan parterna endast förlikas om de beslut i förrättningen som är baserade på dispositiva bestämmelser i FBL. Naturligt kan parterna inte förlikas om tvingande bestämmelser. Huruvida FBLs bestämmelse i ärendet är dispositiva eller tvingande avgör därför om domstolen får inhämta bevisning eller inte till följd av 35 kap. 6 § RB.

6.2 Lag (1996:242) om domstolsärenden

Lagen om domstolsärenden, även kallad ärendelagen, tillkom 1996 på grund av de allmänna domstolarnas stora förändring i ärendesammansättning. Komplexa ärenden med flera parter inom utöknings- och konkurrensrätt gjorde handläggning enligt RB svår. Den tidigare ärendelagen som fanns hade också gett upphov till tillämpningsproblem. Då den nya ärendelagen togs fram användes reglerna i FPL som förebild. Regeringen beskriver det som att ärendelagen kan sägas utgöra en variant av FPL, anpassad till processen i en allmän domstol. I samband med att den nya ärendelagen tillkom 1996 flyttades den inledande prövningen av olika myndighetsärenden från tingsrätter till myndigheterna för att renodla domstolarnas arbetsgång (se instansordningsprincipen ovan). Exempel på sådana prövningar som förflyttats till myndigheter är bouppteckning, inskrivning i fastighetsregistret och frågor om arrenderätt.³⁸

---

³⁷ Fitger P. m.fl. 2023 (c)

³⁸ Prop. 2009/10:215 s. 161.

Domstolens roll och processens ram

6.2.1 Ärendelagens tillämpning i mark och miljödomstolarna

Lagen om mark- och miljödomstolar (LOM) skiljer mellan då domstolen är första instans och då myndighetsbeslut har överklagats till domstolen. Då MMD är första instans gäller RB som huvudregel enligt 4 kap. 1 § LOM. Då myndighetsbeslut har överklagats till MMD gäller istället ärendelagen enligt 5 kap. 1 § LOM. Denna uppdelning mellan RB och ärendelagen fanns inte innan mark- och miljödomstolarna bildades 2011. Ärenden enligt miljöbalken och plan- och bygglagen har tidigare handlagts enligt förvaltningslagen. För de mål som tidigare överklagades till Fastighetsdomstolen tillämpades RB.³⁹

I förarbete till LOM kan det konstateras att regeringens förslag att låta ärendelagen ligga till grund för prövningen av alla typer av överklagade myndighetsbeslut i mark- och miljödomstolarna bemöttes med stor kritik från Advokatsamfundet och tingsrätter.⁴⁰

Regeringens argument var att ärendelagen eller möjligen förvaltningslagen var de lämpligaste lagarna för processen då dessa lagar historiskt hade använts för att pröva överklagade myndighetsbeslut. Advokatsamfundet motsatte sig inte detta, men ansåg att detta byte av lag skulle skapa oklarheter och ansåg att det var säkrare att låta RB gälla som innan mark- och miljödomstolarna.⁴¹

6.3 12 § ärendelagen

Även om LOM gäller framför ärendelagen så finns många paragrafer som präglar processen. En av dessa är 12 § ärendelagen. Nedan kommer närmre redogöras för vilka krav domstolen måste förhålla sig till och vilka initiativ domstolen kan ta till följd av paragrafen.

<p>12 § Domstolen skall se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i ärendet. Genom frågor och påpekanden skall domstolen försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar.</p>

Bild 3. 12 § ärendelagen, domstolens utredningsansvar.

---

³⁹ Prop. 2009/10:215 s. 161.

⁴⁰ Prop. 2009/10:215 s. 158.

⁴¹ Prop. 2009/10:215 s. 162.

Domstolens roll och processens ram

6.3.1 Materiell processledning

Domstolen måste enligt 12 § ärendelagen se till att ärendet blir tillräckligt utrett och att inget onödigt dras in i ärendet. Till följd av detta ska domstolen genomföra så kallad materiell processledning. Den materiella processledningen är till för att berika processmaterialet för att öka möjligheten att nå materiellt riktiga resultat och för att handläggningen ska kunna inriktas på väsentlighet för att förfarandet blir snabbare och billigare.⁴²

Det finns en stor spännvidd av vad den materiella processledningen kan innebära. I dess enklaste form kan den materiella processledningen innebära att domstolen frågar en part vad han eller hon menar med ett yttrande, precis som det står i 12 § ärendelagen, eller att domstolen påpekar något för parten som denne tycks ha förbisett. Den materiella processledningen kan även innebära att domstolen införskaffar sakkunnig för utredning eller kallar vittnen i de fall domstolen anser det vara kvalificerat. Den utredningen som den materiella processledningen bidrar med är tänkt att bidra till att det blir färre överklaganden i och med att ärenden blir tillräckligt utrett redan i första instans. För processen för överklagade lantmäteriförrättningar är domstolen som tidigare nämnt dock andra instans.

Paragrafens första mening - "domstolen har ett ansvar för att se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver" ska ses som en *skyldighet* för domstolen att utreda. Hur långt denna utredningsskyldighet sträcker sig skiljer sig från ärende till ärende. Utredningsansvarets omfattning beror på processföremålets natur och partsförhållandet i ärendet. I ärenden då parterna har ombud blir behovet av materiell processledning i regel mindre. Detta då domstolen kan lita på att ett ombud förstår den juridiska innebörden av vad den säger. Domstolens utredningsansvar finns kvar, men behovet kan tänkas minska av att parter har ombud. Ett annat förhållningssätt hade lett till att parter med ombud hade fått en nackdel i målet. En annan skiljelinje är givetvis mellan de dispositiva och indispositiva fallen.⁴³

6.3.2 Gott psykologiskt handtag

Den materiella processledningen måste enligt förarbete till ärendelagen bedrivas med *gott psykologiskt handtag* av domstolen för att inte kunna misstänkas för partiskhet i målet. Detta innebär att domare inte ska agera avhjälpande i större utsträckning än vad som behövs för att syftet med processledningen ska kunna uppnås. Med detta avses inte att domare bör uttrycka sig vagt, vilket tidigare var ett förhållningssätt som tillämpades av domstolen för att inte uppfattas partisk. Domstolen bör istället öppet uttrycka sig tydligt och utan förtäckta ordalag för att inte missgynna parter som inte besitter tillräcklig juridisk kunskap för att förstå processledningens andemening. En annan sak är att domstolen kan ha större anledning att tro att ett kvalificerat ombud verkligen

---

⁴² Fitger P. m.fl. 2023 (a).

⁴³ Fitger P. m.fl. 2023 (a).

Domstolens roll och processens ram

menar vad han eller hon säger i en juridisk fråga än att en enskild part som inte kan antas ha tillräckliga kunskaper gör det.⁴⁴

6.3.3 Domstolens kommunikationsansvar

Paragrafens andra meningen om domstolens avhjälpande avser i första hand att domstolen i samtliga ärenden ska försöka klargöra vad parterna vill och varför. Domstolen har så sett ett kommunikationsansvar. Otydliga eller ofullständiga yrkanden eller grunder vars "undermening" förstås av domstolen ombes inte alltid förtydligas. Exempelvis finns ingen anledning till att framställningar som kommer lämnas utan bifall förtydligas. Partsförhållandena påverkar till viss del domstolens skyldighet i andra mening. Då domstolen ges anledning att tro att en part inte förstår en motparts otydliga eller ofullständiga framförande ska domstolen agera avhjälpande för att kommunikationen mellan parterna blir korrekt. Detta även om domstolen själv förstår framförandets undermening.⁴⁵

6.4 27 § ärendelagen

Även 27 § är av stor betydelse för processen. Här formuleras vad som utgör processmaterialet och hur domstolen måste förhålla sig till parternas yrkanden.

27 § Domstolens beslut skall grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt har förekommit i ärendet.

Om ärendet har inletts genom en ansökan eller ett överklagande, får det beslut genom vilket ärendet avgörs inte gå utöver det som yrkats.

När det finns särskilda skäl får dock domstolen även utan yrkande besluta till det bättre för en enskild part, om det inte är till nackdel för något motstående enskilt intresse.

Bild 4. 27 § ärendelagen, processmaterialet.

6.4.1 Processmaterialet

27 § ärendelagen första stycket fastställer vad som utgör processmaterialet i domstolen. Trots paragrafens lydelse finns enligt lagkommentar visst utrymme för domstolen att i enskilda dispositiva fall bestämma att endast vad som förekommer vid ett sammanträde ska läggas till grund för beslut. Material som inkommer efter sammanträden räknas även till processmaterialet enligt 27 § ärendelagen till skillnad från RB.⁴⁶

⁴⁴ Prop. 1995/96:115 s. 154.

⁴⁵ Fitger P. m.fl. 2023 (a).

⁴⁶ Fitger P. m.fl. 2023 (b).

Domstolens roll och processens ram

6.4.2 Parternas yrkanden

I 27 § andra stycket första mening fastställs att domstolen i utgångsläge inte tillåts fatta beslut som är mer omfattande än vad en part yrkat om. I lagkommentar till 27 § andra stycket beskrivs det som processens ram fastställas genom de yrkanden och grunder som framförs av den inledande parten. Det påpekas dock att möjligheten finns att ändra både inledande grunder och yrkanden under processens gång. Motsvarande regel återfinns både i 29 § FPL och 17 kap. 3 § RB.

Domstolen tillåts i utgångsläget endast besluta om vad som yrkats om. I praktiken leder detta krav till två typer av begränsningar för omfattningen av domstolens beslut. I fråga om en förrättning blir begränsningarna gällande på följande sätt:

- Dels får domstolen endast besluta om *den del* av förrättningen som klagande har yrkat om. Beslut om annan del av förrättningen kräver att kraven för ett av undantagen från 27 § 2st. 1 mening uppfylls.
- Yrkandet i sig skapar även en *övre gräns* för i hur stor utsträckning som domstolen kan fatta beslut till fördel för den klagande parten. Motsatsen det vill säga att besluta om mindre än vad som yrkats om behandlas inte i paragrafen, men beskrivs av lagkommentar som en självklarhet att det tillåts.

Som nämnts ovan finns ett undantag från huvudregeln om krav på yrkande i 27 § 2 st. 2 meningen. Undantaget gör det möjligt för domstolen att fatta beslut utan att det yrkats om under förutsättningar att beslutet är till fördel för en part och det inte är till nackdel för något enskilt intresse. Om det finns en motpart i ärendet som anses vara ett enskilt intresse som beslutet är till nackdel för så kommer domstolen aldrig kunna tillämpa detta undantag.

För överklagande myndighetsbeslut gäller även principen om förbud mot *reformatio in pejus* – förbud mot beslut som går emot klagande mer än vad tidigare beslut gjort. Principen är tänkt att tillåta parter överklaga då de anser att första instans fattat ett felaktigt beslut utan att riskera ett beslut som går dem mer emot än beslutet som överklagats. Endast de parter som överklagar är skyddade av principen.⁴⁷

---

⁴⁷ Fitger P. m.fl. 2023 (b).

Domstolens roll och processens ram

6.5 Lag (2010:921) om mark- och miljödomstolar

Lag (2010:921) om mark- och miljödomstolar trädde ikraft i samband med MMDs införande och utgör tillsammans med FBLs sjätte avdelning speciallagstiftning för processen. LOM gäller för alla typer av processer i MMD. Nedan kommer de bestämmelser som präglar processen för överklagade lantmäteriförrättningar att analyseras.

6.5.1 3 kap. 4 § LOM - undersökning på plats

4 § Om det är lämpligt får rätten uppdra åt en eller flera ledamöter att göra en undersökning på platsen. Parterna ska ges tillfälle att vara närvarande vid en sådan undersökning.
Vid undersökningen ska protokoll föras.

Bild 5. 3 kap. 4 § LOM.

Enligt 3 kap. 4 § LOM får domstolen då det kan anses lämpligt uppdra en eller flera ledamöter att göra undersökning på platsen. Undersökningen kan ske för alla typer av ärenden och mål i MMD. Protokoll ska föras vid undersökningen och parterna ska ges tillfälle att närvara. Undersökning ska inte förväxlas med syn, 3 kap. 5 § LOM. Parterna ska ges tillfälle att vara närvarande vid undersökningen. Enligt 2 st. ska även parterna få tillfälle att yttra sig om frågor av teknisk art för att undersökningen ska kunna ligga till grund för dom. Förutom då det som framkommit av undersökningen endast oväsentligt avviker från vad som tidigare framkommit i målet. Huruvida endast tekniska frågor får undersökas eller vad en teknisk fråga är framgår inte av förarbeten eller lagkommentar.

Möjligheten att genomföra undersökning fanns även innan mark- och miljödomstolarnas tid. Fastighetsdomstolen hade samma möjlighet att göra undersökningar på plats som MMD har idag. Även den tidigare Miljödomstolen hade möjlighet att genomföra undersökning. Att möjlighet att undersöka hade funnits historiskt för de domstolar som mark- och miljödomstolen skulle ersätta framfördes som ett argument av regeringens för att undersökning skulle vara möjlig även för mark- och miljödomstolen.⁴⁸

6.5.2 Undersökning historiskt - Lag (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

Möjligheten för domstolen att på eget initiativ genomföra undersökning fanns som ovan nämnt även för de tidigare Fastighetsdomstolen och bygger på 9 § i lag (1969:246) om domstolar i fastighetsmål. Denna lag reglerade domstolsprocessen för fastighetsdomstolar precis som LOM reglerar dagens mark- och miljödomstolar.

---

⁴⁸ Prop. 2009:2010:215 s. 147.

Domstolens roll och processens ram

Fastighetsbildningskommittén argumenterar i förarbete till 1969:246 för en undersökning av samma slag som vi känner igen från LOM där sakägare ska underrättas om undersökningen och att protokoll ska föras. Kommittén föreslog även att undersökningen i 1969:246 inte skulle begränsas till att endast kunna undersöka frågor av teknisk art. Detta skulle vara en skillnad mot tidigare lagtext. Istället skulle undersökningen kunna användas för att utreda s.k. *särskilda frågor* enligt kommittén som får ses som ett bredare begrepp. Detta förslag bemöttes inte av departementschefen eller lagrådet. För vilka frågor som undersökning på plats får användas förblir därför ospecificerat.⁴⁹

6.5.3 3 kap. 5 § LOM - syn

I 3 kap. 5 § LOM framkommer att “mark- och miljödomstolen ska hålla syn på stället, om det behövs”. Behovet av syn ska baseras på ärendet eller målets beskaffenhet och mängd utredningsåtgärder vidtagits. Även utredningsåtgärder i eventuella tidigare instanser så som förvaltningsmyndigheter ska räknas till. Parterna kan yrka om att syn ska hållas, men domstolen kan också självmant besluta om att syn ska hållas utan att parterna inkommit med yrkande. Givet domstolens utredningsskyldighet innebär det ett rättegångsfel att avslå ett yrkande om syn först i domstolens slutliga avgörande av processen. Partsförhållanden påverkar huruvida det är lämpligt av domstolen att besluta om att syn ska hållas utan att en part har yrkat om det. Om ärendet endast består av parter med motstående intressen kan ett initiativ till syn utan att det yrkats om vara problematiskt.⁵⁰

6.5.4 Skiljelinje mellan undersökning och syn, MÖD F 5814-15

Den till synes största skillnaden mellan undersökning och syn är parternas närvarande. Vilken typ av bevisning som framkommer är annars begränsad till vad som går att observera på platsen av domarna. Ur lagtext, lagkommentar eller förarbete framgår inte att någon skillnad i hur eller vad som tillåts undersökas på platsen skulle skilja mellan då syn hålls eller då undersökning genomförs. MÖD uttalar sig dock om frågan i ärendet F 5814-15. MMD hade bland annat inte gett parterna möjlighet att yttra sig om den bevisning som framkom då domstolen hade genomfört undersökning med stöd av 3 kap. 4 § LOM. Inget protokoll hade heller förts av domstolen. Båda dessa ageranden påpekades som felaktiga av MÖD.

Enligt MÖD så hade MMD dessutom i praktiken genomfört syn och inte en undersökning. Detta då undersökning endast får tillämpas för att undersöka *tekniska frågor* enligt MÖD. MMDs undersökning av en vägs standard anses inte vara en fråga av teknisk art enligt MÖD. Därav finns enligt praxis en skillnad i vad som tillåts undersökas vid syn och vid undersökning.

---

⁴⁹ Prop. 1969:44 s. 258.

⁵⁰ B. Bengtsson m.fl. (b) 2023.

Domstolens roll och processens ram

6.6 Fastighetsbildningslagen (1970:988)

FBLs sjätte avdelning innefattar 15 - 18 kap. och är enda lagrummet som gäller specifikt för då lantmäteriförrättningar överklagas. FBLs bestämmelser i 15 kap. avser inledningsvis att fastställa vad som krävs för att en förrättnings ska kunna överklagas till MMD. Som utgångspunkt gäller att förrättningen är avslutad och beslut tagits enligt 15 kap. 6 §. Undantag från 6 § återfinns i 2-4 §§. Undantag från 6 § benämns som att en förrättning överklagas särskilt. Ur 15 kap. framgår också att kommuners byggnadsnämnd och Länsstyrelsen har rätt att överklaga lantmäteriförrättningar⁵¹. FBL 16 kap. innehåller bestämmelser om förfarandet i MMD. Nedan följer en redogörelse för de paragrafer som tillåter domstolen ta initiativ i processen.

6.6.1 16 kap. 5 § FBL – inkallande av upplysning

5 § I målet ska sammanträde hållas. Om en sakägares närvaro uppenbarligen är utan betydelse för hans eller hennes rätt och även i övrigt saknar betydelse för målets avgörande, behöver sakägaren inte kallas till sammanträdet.

Har talan fullföljts av en företrädare för ett allmänt intresse, ska denne kallas till sammanträdet. När en sakägares överklagande rör ett allmänt intresse, kallas länsstyrelsen eller, om målet avser sådan fastighetsbildning som anges i 15 kap. 8 § andra stycket, en sådan nämnd som avses i 4 kap. 15 § tredje stycket.

En företrädare för eller tjänsteman vid en myndighet vars verksamhet berörs av målet kan kallas för att lämna upplysningar. För detta ändamål kan även förrättningslantmätaren kallas.

Bild 6, 16 kap. 5 § FBL.

Paragrafens två först stycken behandlar domstolssammanträden och sakägarbegreppet. Paragrafens sista stycke möjliggör det för domstolen att kalla företrädare och tjänstemän för en berörd myndighet för att lämna *upplysning*. Även förrättningslantmätaren kan kallas för att lämna upplysning. Enligt lagkommentar ska kallandet ske efter lämplighetsprövning och den kallade tjänstemannen eller myndighetsföreträdaren ska inte betraktas som sakkunnig i RB eller ärendelagens mening. Då förrättningslantmätare kallas för att lämna upplysning poängteras att detta inte är för att bistå med sakkunskap i lantmäteritekniska frågor utan för att upplysa om faktiska förhållanden.⁵²

⁵¹ Dahlsjö A. m.fl. (b) 2022.

⁵² Dahlsjö A. m.fl. (c) 2022.

Domstolens roll och processens ram

6.6.2 16 kap. 11 § FBL – domstolens rätt att ändra förrättningen

När någon sakägare har överklagat, får lantmäterimyndighetens beslut eller åtgärd ändras endast om övriga sakägare och, när överklagandet rör ett allmänt intresse, länsstyrelsen eller en sådan nämnd som avses i [4 kap. 15 §](#) tredje stycket har fått tillfälle att yttra sig. Ändring till fördel för en sakägare får dock ske, även om sakägaren inte har haft tillfälle att yttra sig. Vad som nu har sagts gäller också när överklagandet har gjorts av en företrädare för ett allmänt intresse eller av lantmäterimyndigheten.

Om domstolen finner att överklagandet bör leda till ändring i en avslutad förrättning eller i ett fastighetsbildnings-, fastighetsbestämnings- eller gränsutmärkningsbeslut som har överklagats särskilt, får domstolen göra ändring även i den del som inte har överklagats, om det behövs för att det inte ska uppkomma någon uppenbar motstridighet eller oenhetlighet i förrättningen eller beslutet.

Finner domstolen att det beträffande en förrättning finns en sådan omständighet som avses i [15 kap. 10 §](#), får domstolen besluta om behövliga åtgärder, även om överklagandet inte har avsett den delen av förrättningen.

Bild 7, 16:11 FBL.

I 16 kap. 11 § regleras MMDs möjlighet att ändra ett beslut taget i en förrättning. I paragrafens första stycket framkommer ett krav om att en part måste ges möjlighet att yttra sig innan beslut om ändring tas som går denne emot.

Ur lagkommentar framkommer att domstolen som utgångspunkt måste följa en princip om att överprövning endast får avse överklagade delar av förrättningen. Denna princip är det krav som finns i 27 § 2 st. ärendelagen som redogjorts för ovan. I 16 kap. 11 § 2 st. finns ett undantag från denna princip då domstolen ges rätt till att ändra en del av förrättningen som inte överklagats om det krävs ”för att det inte ska uppkomma någon uppenbar motstridighet eller oenhetlighet i förrättningen eller beslutet”. För att ett beslut ska anses vara tillräckligt motstridigt eller oenigt för att undantaget ska tillåtas tillämpas krävs att stötande eller obilligt resultat hade följt av beslutet.

I paragrafens sista tredje stycke återfinns ett annat undantag från kravet på yrkande för beslut i 27 § ärendelagen om att endast överklagade delar av förrättningen får ändras. Då domstolen upptäcker ett fel av typen som beskrivs i 15:10 FBL får domstolen besluta om att ändra detta fel utan att det åberopats. Fel enligt 15:10 FBL innebär antingen att förrättningens beslut inte kan föras in i fastighetsregistret på grund av fel eller oklarheter i förrättningen eller att förrättningen skulle äventyra fastighetsredovisningens tillförlitlighet eller på annat leda till rättsosäkerhet.⁵³

---

⁵³ Dahlsjö A. m.fl. (d) 2022.

Domstolens roll och processens ram

6.6.3 MÖD F 6931-19

I ärendet F 1564-17 från 2019-06-12 beslutade MMD om att ändra rättighetsområde för ett servitut. Ägaren till en fastighet belastade av servitutet hade överklagat förrättningen och yrkat om att servitutet antingen skulle upphävas och i andra hand om större ersättning för servitutets belastning. MMD avslog sökandes båda yrkanden och valde att istället utöka servitutets rättsområde så att sökandes fastighet kom till att bli ännu mer belastat av servitutet.

MÖD fastställde att MMDs beslut stred mot 16:11 FBL och utgjorde ett rättegångsfel i F 6931-19 från 2020-09-09. MMD hade framfört att servitutets rättighetsområde var för smalt för att den väg som servitutet avsåg skulle kunna upprättas. Detta påpekade även sökande och lade fram som ett argument för att servitutet skulle upphävas. MMD instämde, men menade att ett utökande av rättsområde inte skulle innebära ett större intrång för de belastade fastigheterna. MÖD uttalade sig inte om huruvida denna slutsats är fel eller inte, men ansåg att MMD saknar behörighet att besluta om att ändra rättsområdet då detta inte yrkats om.

6.6.4 16 kap. 12 § FBL – domstolens rätt att återvisa förrättningen

12 § Kan mark- och miljödomstolen ej utan olägenhet rätta fel i förrättning, skall domstolen undanröja lantmäterimyndighetens beslut och åtgärder i den omfattning de påverkas av felet samt visa förrättningen åter till myndigheten. Domstolen kan därvid meddela föreskrifter för vinnande av rättelse.

Har efter förrättningens avslutande beslut om fastighetsbildning eller fastighetsbestämning överklagats och återkallar den som sökt åtgärden sin ansökan, skall förrättningen undanröjas i den del som återkallelsen avser, om övriga som fört talan vid förrättningen eller domstolen och som själva haft rätt att påkalla åtgärden samtycker. I fall som anges i 10 kap. 8 § andra stycket och 11 kap. 2 § andra stycket fordras alltid samtycke av övriga sakägare. *Lag (2010:995).*

Bild 8, 16 kap.12 § FBL.

Första stycket

MMD kan även undanröja LMs beslut och återvisa förrättningen till LM för vidare handläggning enligt 16 kap. 12 § FBL. Återvisande är tänkta att kunna tillämpas då så pass omfattande fel har skett i handläggningen att den möjlighet att ändra förrättningen i 16 kap. 11 § FBL inte är tillräcklig för att kunna avhjälpa det fel som finns i förrättningen utan olägenhet. Möjligheten finns till att undanröja antingen delar av förrättningen eller hela förrättningen. Då endast delar av förrättningen undanröjs och återvisas ska det alltid framföras av domstolen vad som behöver tas upp på nytt.⁵⁴

⁵⁴ Dahlsjö A. m.fl. (e) 2022.

Domstolens roll och processens ram

I samband med återvisandet kan domstolen även meddela föreskrifter för att vinna rättelse. Hur föreskrifter för vinnande av rättelse ska förenas med återvisandet ska bedömas med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Föreskrifterna är i utgångspunkt bindande för förrättningslantmätaren att följa.

En förrättning kan undanröjas även på andra grunder än 16 kap. 12 § FBL. Exempelvis kan domstolen besluta om undanröjande om domstolen anser att förrättningen skulle ha ställts in eller om sökande borde ha avvisats vid sökande av förrättning. På samma sätt kan även domstolen då lantmäteriet ställt in förrättningen enligt 4:31 FBL besluta om att förrättningen ska genomföras om domstolen anser att inget hinder i 4:31 finns.⁵⁵

6.7 Annan typ av undersökning

Utredning enligt 12 § ärendelagen, undersökning enligt 3:4 LOM, syn enligt 3:5 LOM och inkallande av upplysning enligt 16:5 FBL ger domstolen möjlighet att på olika sätt disponera över processmaterialet. Domstolen får med olika verktyg berika, avgränsa och undersöka processmaterialet. Vilken av dessa paragrafer som domstolen tillämpar för sina åtgärder i praktiken är dock inte alltid självklart.

I ärendet F 3019-19 från 2020-12-17 valde domstolen att studera förrättningskartan för att utreda en bryggas lokalisering samt mäta bryggans längd i ett GIS-program. Domstolen följde aldrig upp med bakgrund av vilken bestämmelse som domstolen valde att undersöka bryggan utan benämner endast åtgärden som att domstolen genomförde en utredning. Bryggans längd och lokalisering användes som argument för MMDs beslut. MÖD ändrade beslutet, men till följd av att bryggan utgjorde lös egendom och inte fast egendom utan att kommentera MMDs utredning av bryggans längd och lokalisering.

På samma sätt väljer MMD att i ärendet F4847-21 i GIS-program studera huruvida det finns vägförbindelse till två fastigheter. Även detta benämns endast som en utredning utan att specificera med stöd av vilken paragraf man genomför åtgärden. Även denna utredning kommer att ligga till grund för MMDs beslut.

---

⁵⁵ Dahlsjö A. m.fl. (e) 2022.

7 Intervjustudie

En intervjustudie har genomförts där tekniska råd och domare som dömer i f-mål i MMD har intervjuats. Intervjuerna har skett via zoom- eller telefonsamtal och varade i genomsnitt i 40 minuter. Denna intervjuform valdes enbart för att det geografiska avståndet hindrade ett fysiskt möte. Alla som intervjuats tilldelades intervjufrågorna via mail i samband med att de tillfrågades om de hade varit intresserade av att delta i intervjustudien. Alla parter tillfrågades inte samtidigt. Därav fanns en möjlighet att göra ändringar av intervjufrågorna mellan intervjuerna vilket också gjordes. Vissa ändringar i frågematerialet gjordes genom frågor togs bort eller omformulerades. De frågor som togs bort var frågor som med stor enkelhet kunde besvaras av den intervjuade och där det inte fanns någon oklarhet i frågan i den meningen att frågan endast hade ett svar.

Intervjufrågorna satte ramen för samtalen i olika stor utsträckning. Utöver frågorna var målet med intervjun att identifiera de ämnen som de intervjuade tyckte var de viktigaste frågorna för domstolens processram. De intervjuades svar var enhetliga i den mening att de frågor som ansågs svårast, eller som lämnade störst utrymme för tolkning var 12 § ärendelagens tillämpning i praktiken samt official- och dispositionsprincipens utsträckning i domstolen. Framförallt frågan om i vilken utsträckning domstolen tillåts inhämta egen bevisning med 12 § ärendelagen besvarades med stor variation.

Frågor om processmaterialet (27 § 1 st. ärendelagen) och hur parternas yrkanden påverkar processramen (27 § 2 st. ärendelagen) besvarades med lätthet och besvarades på samma sätt av alla intervjuade. Nedan följer en dialog från vardera intervju som är tänkt att fungera som en sammanfattning av intervjupersonernas svar på intervjufrågorna. Alla intervjupersoner har efter intervjuerna fått möjlighet att läsa och göra ändringar i den skrivna dialogen från sin intervju. De dialoger som följer är alla godkända av motsvarande intervjuperson.

Domstolens roll och processens ram

7.1 Marie Gerrevall, domare Växjö tingsrätt

Fråga

Arbetets mål är att utreda gråzoner i MMDs processram rörande fastighetsmål. En aspekt som påverkar processramen mycket är parternas yrkanden. Beslut genom vilket ärendet avgörs får inte gå utöver det som yrkats enligt 27 § 2 st. Hur hade du beskrivit att yrkanden påverkar vilka beslut domstolen kan ta?

Svar

Yrkandet påverkar vilket beslut i förrättningen som vi kan besluta om.

Fråga

Om domstolen upptäcker fel i en överklagad förrättning som inte yrkats på, kan/får domstolen ändra/återvisa denna del av förrättningen?

Svar

Ja det finns en bestämmelse i 16 kap. 11 § 2 st. FBL som gör att vi kan fatta beslut även utan yrkande om det krävs för att undvika uppenbara motstridigheter eller oenigheter.

Fråga

12 § ärendelagen ger förhållandevis omfattande befogenheter för domstolen att inhämta egen bevisning. Exempelvis finns möjligheten att kalla sakkunnig eller höra vittnen. I vilken utsträckning inhämtar domstolen bevisning?

Svar

12 § ärendelagen är relevant för vad domstolen får göra. Överlag är det oerhört sällsynt att domstolen inhämtar egen bevisning. I praktiken inhämtar vi i princip inte bevisning alls. Vi är även försiktiga med att komma med egna yrkanden om syn. Dock inhämtar vi yttranden från Länsstyrelsen eller Lantmäteriet med stöd av 16 kap. 5 § FBL, eller kallar dem till sammanträdet. Den typen av yttranden är inte bevisning utan bara ett klagande, ett svar på en fråga. Om det ska dras en ny väg ber vi Länsstyrelsen om yttrande för att få veta om någon påverkas av vägdragningen och på vilket sätt.

Det är inte meningen att domstolen ska utreda på det sättet. Det kan dessutom bli en stor kostnad för parterna. Vi har en möjlighet att upphäva och återvisa Lantmäteriets beslut i 16 kap. 12 § FBL. Det är mycket bättre för parterna än om vi hade utrett och fattat beslut om ändring baserat på vår utredning. För om en part hade önskat överklaga vårt ändringsbeslut hade de behövt överklaga till MÖD och då krävs prövningstillstånd vilket inte är en självklarhet att man får. Om vi beslutar om upphävande och återvisande finns möjligheten kvar att överklaga till oss igen. Det hade även riskerat strida mot instansordningsprincipen om vi hade genomfört någon större utredning. Parterna har rätt att få sin sak prövad i lägsta instans först.

Domstolens roll och processens ram

Man får tänka att delar av den lagstiftning som gäller för processen inte ursprungligen var framtagen för att hantera överklagade lantmäteriförrättningar utan främst andra processer. Detta gäller exempelvis för ärendelagen. Därav finns bestämmelser i ärendelagen som vi i fastighetsmål inte utnyttjar ofta, exempelvis de delar i 12 § ärendelagen som ger oss behörighet att inhämta bevisning.

Fråga

Parter har möjlighet att förlikas och rår över processmaterialet i stor utsträckning likt ett dispositivt mål, men samtidigt måste domstolen beakta utomstående intressen förutom parternas i och med FBLs bestämmelser likt ett indispositivt mål. Går det att säga om processen är dispositiv eller indispositiv?

Svar

Nej, ett mellanting. Det är en jättesvår fråga. Det är nog ett helt arbete i sig.

7.2 Björn Rossipal, tekniskt råd Nacka tingsrätt

Fråga

12 § ärendelagen ger förhållandevis omfattande befogenheter för domstolen att inhämta egen bevisning. Exempelvis finns möjligheten att kalla sakkunnig eller höra vittnen. I vilken utsträckning inhämtar domstolen bevisning?

Svar

Det blir en fråga om i vilken del av förrättningen som man får göra vad. Från domstolens håll så görs utredningar exempelvis för frågor om fastighetsbestämning eller då det kommer yrkande om att en fastighetsbildningsåtgärd skulle strida mot detaljplan. I dessa situationer måste vi exempelvis inhämta planen för att kunna se om det stämmer att fastighetsbildningen strider mot detaljplanen. Undersökning på plats (3:4 LOM) och inhämtande av yttranden (16:5 FBL) tillämpas sällan, men syn hålls.

Förrättningslantmätaren har ett mycket mer långtgående utredningsansvar än vad domstolen har. Dock finns vissa befogenheter för domstolen som förrättningslantmätaren inte har exempelvis möjligheten att kalla vittnen enligt 12 § ärendelagen. När man utarbetade FBL beslöt man om att inte ge denna befogenhet till förrättningslantmätaren. Meningen med detta var att göra en effektivitetsvinning. Möjligheten att kalla vittnen fanns i Fastighetsdomstolen om parterna valde att överklaga förrättningen. Därav kunde det tillåtas att förrättningslantmätaren inte hade denna möjligheten. Det finns en tanke bakom de befogenheter som domstolen har. Domstolsprocessen kompletterar lantmäteriprocessen.

Domstolens roll och processens ram

Fråga

Parter har möjlighet att förlikas och rör över processmaterialet i stor utsträckning likt en dispositiv process, men samtidigt måste domstolen beakta utomstående intressen förutom parternas i och med FBLs bestämmelser likt en indispositiv process. Går det att säga om processen är dispositiv eller indispositiv?

Svar

Det går inte att säga att processen är dispositiv eller indispositiv utan det är en fråga om vilken del av förrättningen som är vad.

Fråga

Enligt 35 kap. 6 § RB som gäller via hänvisning i ärendelagen får domstolen endast inhämta bevisning då parterna inte får förlikas. Hur förhåller sig detta till 12 § ärendelagen?

Svar

På samma sätt igen, i den del av förrättningen som parterna får förlikas tillåts inte domstolen inhämta egen bevisning och tvärt om. Det handlar om i vilken del av målet som vad gäller.

7.3 Daniel Janonius Löwgren, tekniskt råd Umeå tingsrätt

Fråga

12 § ärendelagen ger förhållandevis omfattande befogenheter för domstolen att inhämta egen bevisning. Exempelvis finns möjligheten att kalla sakkunnig eller höra vittnen. I vilken utsträckning inhämtar domstolen bevisning?

Svar

Domstolen har en skyldighet att försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar. Med andra ord måste domstolen vinnlägga sig om att man förstår vad parterna vill ha prövat. Det är däremot parterna själva som får presentera bevisning för sin sak (dvs. varför domstolen ska döma på ett visst sätt). Domstolen kan pga. sitt krav på opartiskhet inte "hjälpa" endera parten i det avseendet. Enda undantaget är väl syn, som domstolen enligt 3 kap. 5 § LOM ska hålla om det behövs. I det fallet avgör domstolen alltså själva när det är nödvändigt att tillföra målet den typen av bevisning.

Domstolens roll och processens ram

Fråga

Parter har möjlighet att förlikas och rör över processmaterialet i stor utsträckning likt ett dispositivt mål, men samtidigt måste domstolen beakta utomstående intressen förutom parternas i och med FBLs bestämmelser likt ett indispositivt mål. Går det att säga om processen är dispositiv eller indispositiv?

Svar

Den viktigast frågan är vad som gäller för vilken del av förrättningen. Det går inte att säga att hela processen är det ena eller det andra. Svårigheten finns i att ärendet i grunden är ett överklagat myndighetsbeslut vilket är en indispositiv process, men att det samtidigt finns så oerhört stora inslag av dispositivitet.

Fråga

Enligt 35 kap. 6 § RB som gäller via hänvisning i ärendelagen får domstolen endast inhämta bevisning då parterna inte får förlikas. Hur förhåller sig detta till 12 § ärendelagen?

Svar

Vad som påverkar mest är i praktiken om en bestämmelse är tvingande eller dispositiv. Tänk 3 kap. 1 § FBL, allmänna lämplighetsvillkor – tvingande bestämmelse, parterna kan inte förlikas om att 3:1 inte ska uppfyllas. Om man jämför med att en part hade överklagat ett beslut som bygger på en av de dispositiva bestämmelserna i 5 kap. FBL. Här kan parterna alltid förlikas, stor skillnad.

7.4 Magnus Hjort, domare Nacka tingsrätt

Fråga

12 § ärendelagen ger förhållandevis omfattande befogenheter för domstolen att inhämta egen bevisning. Exempelvis finns möjligheten att kalla sakkunnig eller höra vittnen. I vilken utsträckning inhämtar domstolen bevisning?

Svar

Domstolen inhämtar i stort sett aldrig bevisning. Behovet finns sällan till följd av processens tvistemålslika karaktär. Möjligheten finns alltid att fråga parterna om man tycker något är otydligt. Även möjligheten att återvisa förrättningen till LM gör att antalet situationer då man hade behövt inhämta egen bevisning minskar. Om en part yrkar om att fastighetsbildning strider mot detaljplan så hör vi med berörda kommuns byggnadsnämnd, men det är inte heller att ses som bevisning, det är nästan närmre att kommunen blir en part i målet.

Det finns ingen annan bestämmelse som står i strid med 12 § ärendelagen. Alla de befogenheter som 12 § medför hade gått att tillämpa av domstolen om det hade behövts, men behovet finns ytterst sällan. Man kan även tänka sig att det finns en tradition om hur processen förts sedan fastighetsdomstolarnas tid. Fastighetsdomstolarna var en del av de allmänna domstolarna. Som allmän domare är man mer van vid att parterna driver

Domstolens roll och processens ram

processen. I exempelvis förvaltningsdomstolen finns en annan vana för domstolen att styra processen.

Fråga

Parter har möjlighet att förlikas och rör över processmaterialet i stor utsträckning likt ett dispositivt mål, men samtidigt måste domstolen beakta utomstående intressen förutom parternas i och med FBLs bestämmelser likt ett indispositivt mål. Går det att säga om processen är dispositiv eller indispositiv?

Svar

Ja processen är en udda fågel. Målen påminner mer om tvistemål än något annat vilket ger processen en dispositiv karaktär, men domstolen är inte bunden av vad parterna säger som i ett dispositivt tvistemål. Man förhåller sig dock mycket till parternas yrkanden. Exempelvis i ersättningsfrågor: om parterna är överens så dömer domstolen i stort sett alltid i enlighet med vad parterna kommit överens om även om domstolen inte är bunden att göra så.

Det går inte att säga att ärendet skulle vara dispositivt eller indispositivt. Det är också en förenkling att säga att delar av processen är det ena eller det andra. Detta eftersom även då processen är *tillsynes* dispositiv så är inte domstolen bunden av vad parterna säger *egentligen*. Det är en nyansskillnad som inte syns, men som finns mellan ett dispositivt tvistemål och denna typ av ärende. Skillnaden följer av att tvistemål regleras av RB och dessa processer av ärendelagen.

Domstolens roll och processens ram

7.5 Sammanställning intervjustudie

Tabell 1, sammanfattning intervjustudie.

	Fråga	Marie	Björn	Daniel	Magnus
Kan domstolen inhämta bevisning?	1	Ja, 12 § ÄL	Ja, 12 § ÄL	Ja, 12 § ÄL	Ja, 12 § ÄL
Inhämtar domstolen bevisning i praktiken?	2	Nej.	Ja.	Ja.	Sällan.
Om ja, hur då? Om nej, varför?	3	Riskerar strida mot andra bestämmelser. Återvisning bättre.	Kolla på DP.	Syn.	Behovet finns inte.
Dispositivt eller indispositivt ärende?	4	Kan inte säga, kräver större undersökning för att veta.	Olika delar av förrättningen är det ena eller det andra.	Olika delar av förrättningen är det ena eller det andra.	Är inte renodlat det ena eller det andra.

8 Analys inledning

Inledningsvis kommer en övergripande bild av hur domstolsprocessen fungerar försöka härledas av litteraturstudien. Detta kommer lägga grunden för den förståelse som gör att frågeställningen senare kan besvaras. De frågor som återstår kommer därefter att följas upp och bevaras med intervjustudien. Analysens första del kommer därefter avslutas med att frågeställningens två första frågor besvaras. Analysens andra del består istället av att intervjustudien studeras med bakgrund av förståelse från analysens första del för att kunna besvara frågeställningens sista fråga.

9 Analys I

9.1 Vad måste domstolen förhålla sig till och vilka initiativ kan domstolen ta i processen?

Domstolens roll har studerats både i en litteraturstudie och en intervjustudie. Arbetets frågeställning var inledningsvis att undersöka vad domstolen måste förhålla sig till och vilka initiativ domstolen kan ta i processen.

För att kunna besvara dessa första frågor måste vi skapa oss en bild av domstolsprocessen. Detta blev litteraturstudiens första uppgift. Nedan följer en modell som är tänkt att fungera som en övergripande bild av vad domstolen måste förhålla sig till och vilka initiativ domstolen kan ta i processen. Vad domstolen kan och måste göra i processen kommer i modellen att delas in i 4 kategorier:

1. *Processrättsliga bestämmelser och principer* – principer och bestämmelser som domstolen måste förhålla sig till.
2. *Parternas yrkanden* – som utgångspunkt kan domstolen endast besluta om vad parterna yrkat om, med enstaka undantag.
3. *Parternas bevisning* – domstolens beslut ska baseras på processmaterialet. Parternas bevisning utgör den del av processmaterialet som parterna tillhandahåller och kan påverka.
4. *Domstolens utredning och vad som i övrigt framkommande i ärendet* – utgör den övriga delen av processmaterialet.

Dessa fyra kategorier kommer att redogöras för nedan i avsnitt 9.1.1 – 9.1.4.

Domstolens roll och processens ram

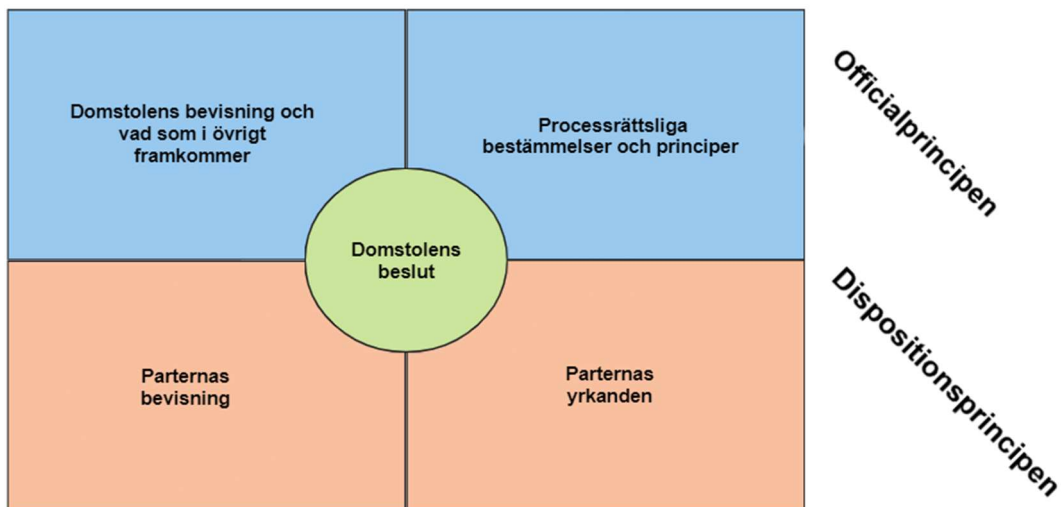

Bild 9, litteraturstudiens illustration av domstolsprocessen.

9.1.1 Processrättsliga principer och bestämmelser

Domstolen är bunden av bestämmelser och allmänna principer som inte på motsvarande sätt påverkar LMs prövning av samma ärende. Principer som gäller för processen och som behandlats i litteraturstudien är *reformatio in pejus*, instansordningsprincipen, samt official- och dispositionsprincipen. Därutöver stadgar 12 § ärendelagen ett kommunikations- och utredningsansvar för domstolen.

Att processen avser ett överklagat myndighetsbeslut och att domstolen är andra instans sätter ramen för vad domstolen måste förhålla sig till och vilka initiativ domstolen kan ta. Principen om *reformatio in pejus* förbjuder domstolen från att fatta beslut som går mer emot klagande mer än föregående instans beslut. Tidigare beslut påverkar dessutom vad domstolen kan pröva. Till följd av instansordningsprincipen kan domstolen som andra instans endast ompröva vad först prövats i första instans (LM).

9.1.2 Parternas yrkanden

Parternas yrkande påverkar domstolsprocessen i enlighet med 27 § 2 st. ärendelagen på två sätt. Domstolen får inte pröva andra delar av förrättningen än den som överklagats. I 16 kap. 11 § 2 st. FBL framkommer dock ett undantag. Då det krävs för att uppenbara motstridigheter eller oenighet inte ska uppstå får domstolen besluta om att ändra även andra delar av förrättningen än de som yrkats om. Undantaget gäller dock endast när domstolen beslutar om att ändra förrättningen.

Domstolen får inte heller döma till större fördel för en part än vad denna yrkat på. Ett undantag finns dock i 27 § 2 st. andra mening ärendelagen. Domstolen kan tillåtas lämna beslut som är mer till fördel för en part än vad denna har yrkat på om det föreligger särskilda skäl och så länge detta inte är till nackdel för ett annat enskilt intresse.

Domstolens roll och processens ram

Domstolens bundenhet av parternas yrkanden i 17 kap. 3 § RB är ett uttryck för dispositionsprincipen. 17 kap. 3 § RB gäller dock inte för domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar. 27 § 2 st. ärendelagen formulerar dock samma bundenhet av parternas yrkanden för domstolen precis som 17 kap. 3 § RB gör. I och med att 17 kap. 3 § RB är ett uttryck för dispositionsprincipen får även 27 § 2 st. ärendelagen anses vara det.

9.1.3 Parternas bevisning

Enligt 35 kap. 6 § RB ansvarar parterna för bevisningen i ärendet. Domstolens beslut ska grundas på det som handlingarna i ärendet innehåller och vad som i övrigt framkommer i ärendet enligt 27 § 1 st. ärendelagen. Som tidigare nämnt utgör detta processmaterialet i ärendet och parternas bevisning utgör därför en del av processmaterialet.

I och med att domstolen ska basera sitt beslut på processmaterialet enligt 27 § 1 st. ärendelagen och parternas bevisning utgör en del av processmaterialet så påverkar parternas bevisnings omfång och utformning domstolens beslutsfattningsförmåga.

9.1.4 Domstolens bevisning och vad som i övrigt framkommer

Domstolens bevisning och vad som i övrigt framkommer i ärendet utgör resterande del av processmaterialet. Förutom den bevisning som parterna tillför ärendet så kan även annan bevisning eller information framkomma under ärendets gång. Domstolen har viss förmåga att med olika åtgärder utreda det befintliga processmaterialet och delvis berika processmaterialet. Domstolen kan kalla LM eller annan myndighet för att lämna upplysning enligt 16 kap. 5 § FBL. Upplysningen ska ses som ett förklarande av faktiska förhållande och skall inte ses som att kalla sakkunnig. Domstolen kan också besluta om och parterna kan yrka om att syn ska hållas (3 kap. 5 § LOM). I och med att vad som i övrigt framkommer vid ärendet utgör en del av processmaterialet så blir syn ett tillfälle då processmaterialet kan berikas. Domstolen kan också själva genomföra undersökning på platsen av tekniska frågor enligt 3 kap. 4 § LOM samt berika processmaterialet med materiell processledning enligt 12 § ärendelagen.

Var och en av dessa åtgärder kan initieras av domstolen. Huruvida det är att betrakta som att domstolen inhämtar bevisning framgår dock inte av litteraturstudien. Om dessa åtgärder är att ses som inhämtande av bevisning eller inte påverkar huruvida domstolen kan initiera åtgärderna eller inte. Detta eftersom domstolen endast får inhämta bevisning i ärenden när parterna får förlikas enligt 35 kap. 6 § RB.

12 § ärendelagen ger som tidigare konstaterat domstolen rätt att genom sin materiella processledning berika processmaterialet. Denna befogenhet är så långtgående att domstolen tillåts höra vittnen och kalla sakkunnig. Huruvida detta är genomförbart i praktiken är emellertid inte uppenbart. Den materiella processledningen ska tillämpas för att domstolens utredningsansvar ska uppfyllas. Domstolens utredningsansvar är som ovan nämnt också ett uttryck för officialprincipen. I vilken utsträckning domstolen

Domstolens roll och processens ram

kan utnyttja 12 § ärendelagens för att berika processmaterialet blir därför också en fråga om i vilken utsträckning officialprincipen gäller i processen.

9.2 Kvarstående frågor efter litteraturstudie

Efter litteraturstudien kvarstår vissa frågetecken om domstolsprocessen som inte enbart gick att besvara med litteraturstudien. Dessa frågor kommer nu försöka besvara med hjälp av intervjustudien i kapitel 9.2.1. och 9.2.2. Därefter kommer frågeställningens två första frågor att besvaras.

9.2.1 Vad är ansetts som att domstolen inhämtar bevisning?

Domstolen får endast inhämta bevisning då parterna får förlikas enligt 35 kap. 6 § RB. Intervjustudien bekräftar att den materiella processledning är så långtgående som att domstolen får kalla sakkunnig eller höra vittnen, men att den främst används i en enklare form genom att exempelvis fråga vad en part menar. Av intervjustudien följer även att om den materiella processledningen hade utnyttjats för att berika processmaterialet så hade detta fått anses som att domstolen inhämtar bevisning. Enligt Marie Gerrevall var inkallande av upplysning inte att ses som inhämtande av bevisning och enligt Magnus Hjort var inte syn att ses som bevisning.

9.2.2 I vilken utsträckning och för vilken del av processen gäller official- och dispositionsprincipen?

Official- och dispositionsprincipen gällande i processen är andra ord för domstolen och parternas inflytande över processen. Officialprincipen kommer till uttryck i processen genom domstolens utredningsansvar i 12 § ärendelagen. Dispositionsprincipen kommer till uttryck i processen bland annat genom att domstolen är bunden av parternas yrkanden enligt 27 § ärendelagen. Varför detta är intressant är för att official- och dispositionsprincipens inflytande över processen påverkar om ärendet får karaktären av en dispositiv eller indispositiv process. Huruvida processen har karaktären av ett dispositivt eller indispositivt ärende avgör vilken roll domstolen har. Nedan följer en analys av official- och dispositionsprincipen i processen för att avgöra vilken karaktär domstolsprocessens olika delar har.

Det har konstaterats att domstolen är bunden av parternas erkännande enligt 35 kap. 3 § RB. Detta är att ses som ett inflytande parterna har över processen. 35 kap. 3 § RB borde därför också kunna ses som ett uttryck för dispositionsprincipen. Domstolens har som tidigare konstaterat ett ansvar för att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver enligt 12 § ärendelagen, men parterna ansvarar även för bevisningen i ärendet enligt 35 kap. 6 § RB. Parterna kan inte behöva ansvara mer för sin bevisning än vad domstolen ansvarar för att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och vise versa. En skiljelinje mellan dispositions- och officialprincipen kan tänkas vara mellan domstolens utredningsansvar och parternas ansvar för sin bevisning. Det vill säga en del av skiljelinjen mellan domstolens och parternas inflytande. I jämförelse med ovan bild av domstolsprocessen kan man därför också göra en uppdelning av de bestämmelser som gäller för processen mellan de som kan ses som ett uttryck för officialprincipen och de som kan se som ett uttryck för dispositionsprincipen. I

Domstolens roll och processens ram

förlängningen blir detta även en bild av vad som ger ärendet en karaktär av en dispositiv och en indispositiv process.

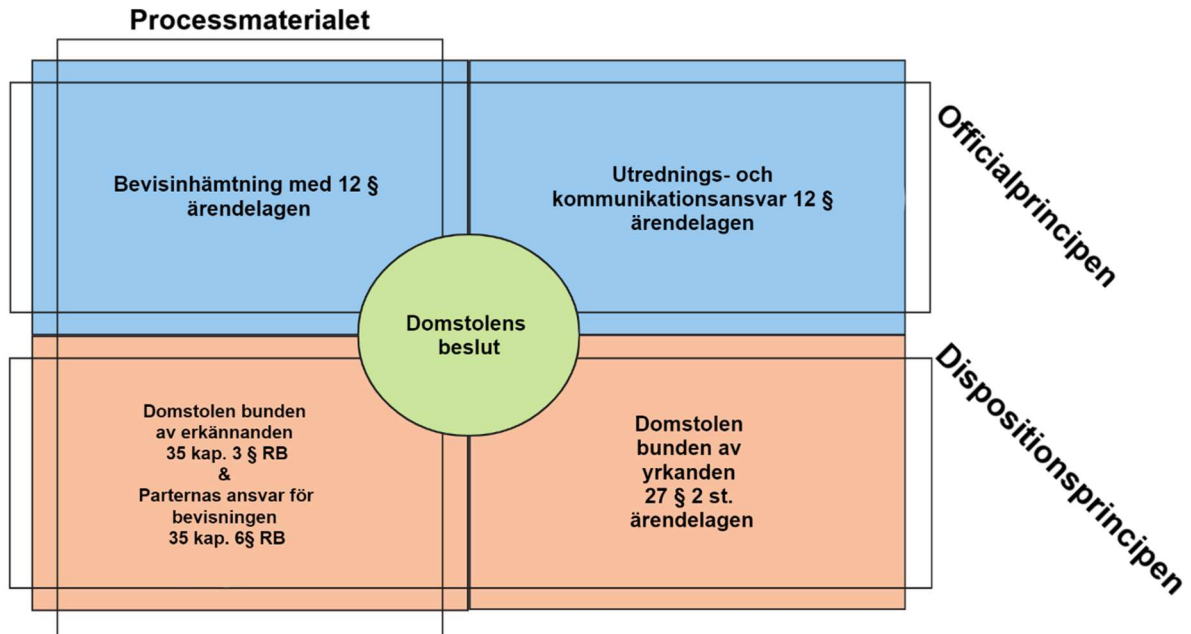

Bild 10, hur dispositions- och officialprincipen kommer till uttryck i processen.

12 § ärendelagen bidrar till att ge processen en karaktär av ett indispositivt ärende, men 27 § 2 st. ärendelagen samt 35 kap. 3 och 5 §§ RB ger processen en karaktär av ett dispositivt ärende.

Den materiella processledningen i 12 § ärendelagen kan som intervjustudien konstaterar användas för bevisinhämtning. 35 kap. 6 § RB avgränsar dock denna möjlighet att inhämta bevisning till att bara kunna tillämpas när parterna kan förlikas. En inskränkning av 12 § ärendelagen innebär att processen ges en mer dispositiv karaktär. Marie Gerrevall nämner också kort hur bevisinhämtning med stöd av 12 § ärendelagen riskerar strida mot instansordningsprincipen. Min tolkning av sambandet är följande:

Domstolen är andra instans och tillåts endast ompröva vad LM först har prövat. På samma sätt som domstolen inte får pröva en fråga som inte först har prövats av LM får inte heller domstolen utreda en fråga som inte först har utretts av LM. Därav inskränker även instansordningsprincipen domstolens möjlighet att tillämpa 12 § ärendelagen för bevisinhämtning.

Marie Gerrevall och Daniel Janonius Löwgren ansåg att bevisinhämtning med stöd av 12 § ärendelagen inte hade varit förenligt med principen om en opartisk domstol. Ämnet diskuterades tyvärr inte närmre i intervjustudien, men jag tolkar sambandet på följande vis:

Domstolens roll och processens ram

Med risk för opartiskhet avser intervjupersonerna att det hade varit problematiskt att tillföra bevisning som hjälper en part i ett flerparsärende. I ett indispositivt ärende är tanken att domstolens utredningsmöjlighet är till för att kunna beakta ett utomstående intresse som inte kan företräda sig själv i ärendet (exempelvis ett barns i en vårdnadstvist). I den situationen finns ingen risk för att domstolen agerar opartiskhet. I domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar blir det dock en svårare avvägning eftersom parterna kan ha andra intressen än sina egna till grund för sin yrkan.

Exempel:

Beslut om fastighetsbildning överklagas. Klagande yrkar att LMs beslut ska ändras till att för att fastighetsregleringen strider mot skyddsbestämmelser för jordbruk i 3 kap. 7 § FBL. Skyddsbestämmelsen är till för att beakta det allmänna intresset – jordbruket, men om domstolen hade inhämtat bevisning för att säkerställa att detta allmänna intresse beaktas så hade detta också varit till fördel för den klagande parten varpå domstolen hade riskerat agera partisk.

I intervjustudien redogör också Magnus Hjort för dispositionsprincipen. Domstolen beslutar oftare i linje med parternas yrkanden än vad domstolen egentligen är tvungen att göra. Magnus belyser en gråzon som ofta går obemärkt förbi. Detta illustreras enklast i det exempel som kom upp i intervjun med Magnus:

En överklagad lantmäteriförrättning handlar om en ersättningsfråga. Under processens gång lyckas parterna enas om en ersättning. Domstolen kommer att besluta om att den ersättningen parterna enats om ska utgå, men domstolen är inte egentligen bunden av vad parterna enats om. Det ser ut som att parterna har dispositionsrätt, men det har dem inte egentligen. Utöver vad vi konstaterat går det alltså även att konstatera att dispositionsprincipen framstår som att gälla oftare än vad den gör eller att processen framstår mer dispositiv än vad den egentligen är.

Sammanfattning

12 § ärendelagen är ett uttryck för officialprincipen och ger processen en indispositiv karaktär. Domstolens möjlighet att inhämta bevisning med materiell processledning i 12 § ärendelagen inskränks av 35 kap. 6 § RB, instansordningsprincipen och principen om en opartisk domstol, men får trots detta anses vara långtgående speciellt i jämförelse med vad en domstol får göra i en dispositiv process. I förlängningen blir en inskränkning av 12 § ärendelagen också en inskränkning av officialprincipens gällande i processen och gör att processen får en mer dispositiv karaktär.

Dispositionsprincipen kommer till uttryck i processen genom 27 § ärendelagen samt 35 kap. 3 och 5 §§ RB. Parternas inflytande över processen ser större ut än vad det egentligen är, men exakt hur stor den är går inte att fastställa närmre i detta arbete.

9.3 Svar efter litteraturstudien

Vad måste domstolen förhålla sig till i processen?

Vilka bestämmelser och principer måste domstolen förhålla sig till när de fattar beslut?

- Processrättsliga bestämmelser och principer – domstolen måste förhålla sig till principen om *reformatio in pejus*, instansordningsprincipen samt uppfylla sitt kommunikations- och utredningsansvar i 12 § ärendelagen.
- Parternas yrkanden – domstolen måste förhålla sig till parternas yrkanden enligt 27 § 2 st. ärendelagen och 16 kap. 11 § 2 och 3 st. FBL
- Processmaterialet - domstolen måste basera sitt beslut på processmaterialet enligt 27 § 1 st. ärendelagen.

Vilket ansvar har domstolen gentemot parterna?

Enligt 12 § ärendelagen har domstolen ett ansvar att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i ärendet. Domstolen har även ett kommunikationsansvar och en skyldighet att agera avhjälpande.

Vilka initiativ kan domstolen ta i processen?

Vilka bestämmelser och principer ger domstolen rätt att ta initiativ i processen?

- Genomföra undersökning av tekniska frågor på platsen enligt 3 kap. 4 § LOM.
- Besluta om syn enligt 3 kap. 5 § LOM.
- Inkalla upplysning från LM eller annan myndighet enligt 16 kap. 5 § FBL.
- Berika processmaterialet med materiell processledning enligt 12 § ärendelagen om parterna inte kan förlikas, domstolen utreder en fråga LM har utrett tidigare och åtgärden inte strider mot principen om en opartisk domstol.
- Domstolen får ändra förrättningen då detta kan ske utan olägenhet enligt 16 kap. 11 § FBL eller då ändring inte kan ske utan olägenhet upphäva och återvisa förrättningen för fortsatt handläggning hos LM enligt 16 kap. 12 § FBL.

10 Analys II. Hur gör domstolen i praktiken?

Om vi studerar intervjuvären kan vi göra vissa konstateranden om hur domstolen gör i praktiken. I praktiken utnyttjar domstolen sin möjlighet till att inhämta bevisning eller berika processmaterialet väldigt restriktivt. Detta är en sak som är återkommande i alla intervjuer. Varför intervjupersonerna har detta restriktiva förhållningssätt varierar dock i stor grad.

Som tidigare konstaterat ansåg Marie Gerrevall och Daniel Janonius Löwgren att bevisinhämtning riskerade stå i strid med principen om en opartisk domstol. Magnus Hjort ansåg istället att ingenting egentligen hindrade domstolen från att genomföra bevisinhämtning, men att behovet inte fanns. I praktiken har dessa intervjupersoner samma restriktiva förhållningssätt till bevisinhämtning, men av olika anledningar.

I intervjustudien framfördes av Magnus Hjort hur det möjligen fanns en kulturell förklaring till varför domstolen har detta restriktiva förhållningssätt till bevisinhämtning och varför domstolen intar en relativt passiv roll. De tidigare fastighetsdomstolarna (före 2011) var en del av de allmänna domstolarna och allmän domare dömde i fallen. De mål som behandlades i allmän domstol drevs vanligtvis av parterna och domarna hade som vana att inta en passivare roll i processen likt ett dispositivt mål. Magnus Hjort beskriver det som att denna kultur delvis lever kvar idag då många av dagens domare även var domare under fastighetsdomstolens tid.

De tekniska råden har istället en bakgrund som exempelvis förrättningslantmätare. Förrättningslantmätaren måste med sitt utredningsansvar säkerställa att alla sakägares intressen och alla allmänna intressen beaktas. Detta får anses vara motsatsen till den roll en allmän domare beskrivs ha vid dispositiva tvistemål. Om domare i domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar delvis påverkats av hur de tidigare har arbetat så finns det anledning att tro att detta även skulle gälla för de tekniska råden. De tekniska råden har i rollen som förrättningslantmätare byggt upp en vana att utreda frågor och själv driva processen. Därav finns det anledning att tro att de tekniska råden också, när de är lovligt, hade intagit en aktiv roll i processen med en större självsäkerhet än domarna. Exempelvis genom att inhämta bevisning eller på annat sätt utreda enskilda frågor.

Björn Rossipal menar att den möjlighet domstolen har att inhämta bevisning är tänkt att fungera som ett komplement till förrättningsprocessen. Det framgick även i litteraturstudien att man vid framtagandet av nya FBL avsiktligt inte gav LM möjligheten att höra vittnen för att göra förrättningsprocessen effektivare och att man inte ansåg att någon väsentlig mängd rättssäkerhet gick förlorad i och med att möjligheten att höra vittnen skulle finnas om man överklagade förrättningar till domstol. Det framgår dock inte om man avser domstolens eller parternas möjlighet att kalla vittnen. Marie Gerrevall menar istället att ärendelagen är framtagen främst för andra domstolsprocesser och att 12 § ärendelagens möjlighet att inhämta bevisning är tänkt att tillämpas då, men inte för processen för överklagade lantmäteriförrättningar.

Domstolens roll och processens ram

Återkommande i intervjuerna var också att domstolens möjlighet att besluta om upphävande och återvisande till LM var att ses som ett bättre alternativ än att utreda och besluta om ändring. Dels för att det var bättre för parterna och dels för att beslutsformen med säkerhet var inom domstolen processram. Parterna behövde annars överklaga domstolens beslut till MÖD och bevisinhämtningen riskerade strida mot principen om en opartisk domstol.

Om domstolen ser på processen som dispositiv eller indispositiv kom även att behandlas i intervjustudien. Alla intervjupersoner var eniga om att processen inte gick att kategoriseras som antingen dispositiv eller indispositiv. Vissa intervjupersoner framförde att man kunde se olika delar av processen som antingen dispositiv eller indispositiv. Huruvida FBLs bestämmelser var tvingande eller dispositiva framhölls som den viktigaste faktorn för ifall en del av processen var att ses som dispositiv eller indispositiv.

Man får intrycket av att domstolen tolkar kravet i 35 kap. 6 § RB (att domstolen inte får inhämta bevisning om parterna kan förlikas) som att kravet beror på om den bestämmelse som prövas i processen är dispositiv eller inte istället för huruvida processen är dispositiv eller indispositiv. Detta resonemang skulle innebära att då domstolen i en dispositiv process prövar en tvingande bestämmelse som parterna inte kan förlikas kring så har domstolen rätt att inhämta bevisning i enlighet med 35 kap. 6 § RB.

Som tidigare nämnt uppgav alla intervjupersoner att de förhåller sig restriktiva till att inhämta bevisning. Dock genomförs vissa icke-kategoriserade utredningar av domstolen. Björn Rossipal framförde hur utredningar är en förutsättning för att kunna pröva vissa frågor. Exempelvis menade Björn Rossipal att domstolen vid överklagade fastighetsbildningsåtgärder måste inhämta en detaljplan för att kunna pröva om en åtgärd kommer strida mot detaljplansbestämmelser.

I litteraturstudiens rättsfall framkommer även att domstolen studerar kartor för att se om det finns vägförbindelse till fastigheter och studera vissa avstånd. Med stöd av vilken paragraf gör domstolen dessa undersökningar? Och är de att ses som bevisinhämtning?

Dessa utredningar är inte en undersökning (3 kap. 4 § LOM) eller syn (3 kap. 5 § LOM) eftersom att det hade krävt att utredningarna gjordes på platsen. Det är inte inhämtande av upplysning enligt 16 kap. 5 § FBL, då ingen upplysning lämnas från någon myndighet utan domstolen utreder detta själva. 12 § ärendelagens möjlighet att berika processmaterialet med den materiella processledningen är den enda möjliga paragrafen som kan tillåta dessa typer av utredningar. Intervjupersonerna har själva medgett att tillämpning av 12 § ärendelagen för att berika processmaterialet ska ses som bevisinhämtning. Därför måste det anses vara bevisinhämtning när domstolen inhämtar och studerar detaljplaner och kartor. Därmed kan det konstateras att domstolen ändå inhämtar bevisning mer än bara ytterst sällan.

Domstolens roll och processens ram

Inledningsvis i detta arbete beskrevs domstolsprocessen för överklagade lantmäteriförrättningar som snarlik en dispositiv civilrättslig tvist. Vi kan efter intervjustudie konstatera att domstolen instämmer i denna beskrivning. Intervjupersonerna beskriver sin roll i processen som passiv och att parternas oenighet istället är väldigt central i ärendet. Flera av intervjupersonerna ansåg att de aldrig använde sig av bevisinhämtning, antingen för att de inte såg det som ett alternativ eller för att behovet inte fanns. I en dispositiv civilrättslig tvist har domstolen en mycket begränsad förmåga att påverka processmaterialet i målet. Av vad som konstaterats i detta arbete så kan detta inte sägas stämma i processen för överklagade lantmäteriförrättningar. I processen för överklagade lantmäteriförrättningar kan domstolen ta initiativ som är omöjliga för en domstol i en dispositiv tvist att ta. Framförallt kan domstolen inhämta bevisning med 12 § ärendelagen och domstolen kan ses tillämpa denna möjlighet i praktiken även om domstolen inte hänvisar till 12 § ärendelagen.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att bevisinhämtningsförmågan som tilldelats domstolarna genom 12 § ärendelagen innefattar flera av de åtgärder som domstolen regelbundet genomför i processer för överklagade lantmäteriförrättningar. Detta har observerats genom såväl studerade rättsfall som intervjupersonernas egna beskrivningar av vilka initiativ de anser lämpliga att ta. Det innebär att domstolen i större utsträckning än vad vissa av intervjupersonerna själva uppfattar använder sig av bevisinhämtning. Genom att använda sig av dessa åtgärder ger domstolarna, medvetet eller omedvetet, processen en långt mer indispositiv karaktär än vad den vanligtvis karaktäriseras som.

I analysens första del konstaterades att domstolens möjlighet att inhämta bevisinhämtning med 12 § ärendelagen begränsas av vissa andra paragrafer och bestämmelser. I vilken mån 12 § ärendelagens påverkas av dessa paragrafer och bestämmelser fanns det dock skilda meningar om bland intervjupersonerna. Det är mycket möjligt att domstolen hade kunnat inhämta mer bevisning än vad de gör. Arbetets främsta slutsats får därför anses vara att även om domstolen troligtvis inhämtar mer bevisning än vad de reflekterar över i vissa situationer så hade domstolen troligtvis ändå kunnat inhämta mer bevisning än vad de gör.

10.1 Svar efter intervjustudien

Hur gör domstolen i praktiken?

Vad anser domstolen att de måste förhålla sig till i processen och vilka initiativ anser domstolen att de kan ta?

Intervjupersonerna hade delade meningar om huruvida domstolen hade möjligheten att inhämta bevisning, men hade samma restriktiva förhållningssätt till bevisinhämtning i praktiken. I fråga om vad domstolen måste förhålla sig till fanns ingen oenighet intervjupersonerna sinsemellan eller mellan intervjustudien och litteraturstudien.

Vilka initiativ tar domstolen i processen?

I vilken utsträckning domstolen väljer att ta någon av de initiativ som domstolen kan varierar i stor grad. I varierande utsträckning tillämpade domstolen syn och lämnande av upplysning. Domstolen inhämtar även bevisning i form av information i kartor och detaljplaner med stöd av 12 § ärendelagen.

Finns det en skillnad mellan vilka initiativ domstolen anses sig kunna ta och vilka de väljer att ta?

Det fanns skilda meningar hos intervjupersonerna om i vilken utsträckning domstolen kan inhämta bevisning till följd av 12 § ärendelagen. Denna typ av bevisinhämtning avgränsas delvis av 35 kap. 6 § RB, instansordningsprincipen och principen om en opartisk domstol, men hade ändå kunnat tillämpas i större utsträckning än vad den görs i praktiken.

11 Referenslista

Propositioner

Prop. 1969:128, Fastighetsbildningslagen.

Prop. 1969:44, Lag om domstolar i fastighetsmål.

Prop. 1995/96:115, Lagen om domstolsärenden.

Prop. 2009/10:215, Lag om mark- och miljödomstolar

Myndighetspublikationer

Lantmäteriet. 2023. *Handbok FBL* (version 2023-05-24).

Litteratur

Ekbäck, P. 2016. *Fastighetsbildning och fastighetsbestämning. Om fastighetsbildningslagen m.m.*, KTH.

Mellqvist, M & Lindh, A-K. 2020. *Processrätt – grunderna för domstolsprocessen*, Iustus Förlag AB

Westberg, P. 2013. *Civilrättsskipning andra upplagan*. Nordstedts Juridik AB

Lagkommentar

Dahlsjö A., Hermansson M., Julstad B. & Bonde F., (a). 2022-11-18. Fastighetsbildningslagen 2 kap. 2 §. 11e upplagan. Norstedt juridik (JUNO).

Dahlsjö A., Hermansson M., Julstad B. & Bonde F., (b). 2022-11-18. Fastighetsbildningslagen 15 kap. 11e upplagan. Norstedt juridik (JUNO).

Dahlsjö A., Hermansson M., Julstad B. & Bonde F., (c). 2022-11-18. Fastighetsbildningslagen 16 kap. 5 §. 11e upplagan. Norstedt juridik (JUNO).

Dahlsjö A., Hermansson M., Julstad B. & Bonde F., (d). 2022-11-18. Fastighetsbildningslagen 16 kap. 11 §. 11e upplagan. Norstedt juridik (JUNO).

Dahlsjö A., Hermansson M., Julstad B. & Bonde F., (e). 2022-11-18. Fastighetsbildningslagen 16 kap 12 §. 11e upplagan. Norstedt juridik (JUNO).

Fitger P., Eriksson T. & Hall P. (a). 2023-02-03. Lag (1996:242) om domstolsärenden 12 §. 3e upplagan. Norstedts Juridik (JUNO).

Fitger P., Eriksson T. & Hall P. (b). 2023-02-03. Lag (1996:242) om domstolsärenden 27 §. 3e upplagan. Norstedts Juridik (JUNO).

Domstolens roll och processens ram

Fitger P., Sörbom M., Tobias E., Hall P., Palmkvist R. & Renfors C. (c). 2023-06-07. Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 3 §. 94e upplaga. Nordstedts juridik (JUNO).

Fitger P., Sörbom M., Tobias E., Hall P., Palmkvist R. & Renfors C. (d). 2023-06-07. Rättegångsbalk (1942:740) 17 kap. 3 §. 94e upplaga. Nordstedts juridik (JUNO).

J. Lundmark & M. Säfsten. (a). 2023-06-09. Förvaltningslagen 9§. Version 1b. Nordstedt juridik (JUNO).

J. Lundmark & M. Säfsten. (b). 2023-06-09. Förvaltningslagen 23§. Version 1b. Nordstedt juridik (JUNO).

J. Lundmark & M. Säfsten. (c). 2023-06-09. Förvaltningslagen 25§. Version 1b. Nordstedt juridik (JUNO).

Ulrik von Essen. 2023-02-14. Förvaltningsprocesslagen m.m. 8 §. Version 8. Nordstedt juridik (JUNO).

B. Bengtsson, U. Bjällås, S. Rubenson & R. Strömberg. 2023-06-01. (a) Lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar 3 kap. 4 §. Version 22. Nordstedt juridik (JUNO).

B. Bengtsson, U. Bjällås, S. Rubenson & R. Strömberg. 2023-06-01. (b) Lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar 3 kap. 5 §. Version 22. Nordstedt juridik (JUNO).

Elektroniska källor

Sveriges Domstolar 2019. *Överklaga till Mark- och miljödomstolen* <https://www.domstol.se/amnen/missnojd-med-dom-eller-handlaggning/overklaga-en-dom/overklaga-till-mark--och-miljooverdomstolen/> (hämtad 2023-08-01).

Sveriges Domstolar 2023. *Prövningstillstånd* <https://www.domstol.se/mark--och-miljooverdomstolen/provningstillstand/> (hämtad 2023-08-01).

Muntliga källor

M. Gerrevall. Domare, Växjö tingsrätt. Intervjuad 20e september 2023.

M. Hjort. Domare, Nacka tingsrätt. Intervjuades 3e oktober 2023.

D. Janonius Löwgren. Tekniskt råd, Umeå tingsrätt. Intervjuad 22e september 2023.

B. Rossipal. Tekniskt råd, Nacka tingsrätt Intervjuad 22e september 2023.

Examensarbeten

D. Roos. 2013. Officialprincipen och dess tillämpning i förvaltningsmål.

Examensarbete, juridiska fakulteten. Lund. Lunds Universitet.

<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=3805877&fileId=3954299>